

M. S. VORONTSOV'UN KAFKASYA'YA NAMESTNİK OLARAK ATANMASI*

 Tekin Aycan TAŞCI^a

Özet

Birçok devlet gibi Rusya İmparatorluğu da sınırlarına dâhil ettiği toprakları vatanın bir parçası haline getirmek için buralarda imparatorluk mahalli idaresini kurmayı zaruret olarak görmüştür. Fakat bu zarureti gidermek uygulamada bilhassa gayri Rus nüfusun hâkim olduğu ve özel şartlara sahip bölgelerde pek kolay olmamıştır. Bu bölgelerden biri de Kafkasya'dır. XVIII. yüzyılın son çeyreği itibarıyla bölgedeki askerî işgallerini hukuki egemenliğe dönüştürmeyi başaran Rusya İmparatorluğu, bu topraklardaki ilk taşra yönetimini 1785'te kurmuştur. Bu tarihten 1845 yılına kadarki süreçte uğradığı çeşitli yapısal ve yetki-sorumluluk çerçevesindeki hukuksal değişimlerle birlikte sürdürülen Kafkasya'daki Rus mahalli idaresi, bölge şartlarıyla uyum gösterememesi ve bu idarenin başına atanan birbirinden farklı yaklaşımlara sahip ordu mensubu idarecilerin izledikleri strateji ve politikalar nedeniyle Petersburg'un belirlediği hedeflere ulaşmada başarısız kalmıştır. Bu başarısızlıklar, bilhassa XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde alevlenen Kafkas halklarının bağımsızlık savaşıyla bölgedeki Rus hâkimiyetini derin bir krize sürüklemiştir. Bütün bu olumsuzluklar, söz konusu krizi çözmeye yönelik idari reform çalışmalarını hızlandırmış ve 1845 yılına gelindiğinde bölgede merkezîyetçi politikalardan büyük bir ödün verilmesi anlamına gelen namestniklik idaresinin kurulmasına karar verilmiştir. Bu karar ise söz konusu nev-i şahsına münhasır yönetimin başına "Çar Namestniği" unvanıyla atanacak devlet adamının seçimi konusunda hassasiyeti doğurmuştur. Kafkasya'daki Rus idaresindeki bu değişimi ve yeni kurulacak olan idarenin başına dönemin önde gelen komutan ve yöneticilerinden M. S. Vorontsov'un atanma sürecini ele alan bu çalışmada Rusça arşiv belgeleri başta olmak üzere birinci el kaynaklar ve tetkik eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Rusya İmparatorluğu, Kafkasya Namestnikliği, I. Nikolay, M. S. Vorontsov.

APPOINTMENT OF M. S. VORONTSOV AS NAMESTNIC TO THE CAUCASIA

Abstract

As many other states the Russian Empire also saw it was necessary to establish an imperial local administration in order to make the lands included in its borders a part of homeland. However, it had been not easy in practice, especially in regions where non-Russian population was dominant and which had special

* Bu çalışma, yazarın "Kafkasya'da Namestniklik Kurumu (1845-1854)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^aDr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aycantt@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 25.10.2022, Makale Kabul Tarihi: 26.12.2022

conditions. One of these regions was Caucasus. By the last quarter of the 18. Century the Russian Empire succeeded in transforming its military occupations in the region. It achieved to establish its first provincial administration in these lands in 1785. The Russian local administration, which continued with various structural and legal changes within the framework of authority-responsibility from 1785 to 1845, was determined by Petersburg due to its inability to adapt to the regional conditions and the strategies and policies followed by the army rulers with different approaches that were appointed to the head of this administration failed to achieve its aims. These failures resulted in the Russian dominance into a deep crisis especially in the second quarter period of 19. Century. All these negativities accelerated the administrative reforms to solve the crisis. Moreover, it was decided to establish the Namestnik administration that meant a great concession from the centralist policies in the region. This decision brought about the selection of the statesman to be appointed with the title of Tsar Namestnik. This study aims to deal with this change in the Russian administration in the Caucasus and the appointment of M.S. Vorontsov. As to improve our claims firsthand sources and the examination works and especially Russian archival documents were used.

Keywords: Russian Empire, Caucasus Viceroyalty, Nicholas I, M. S. Vorontsov.

Giriş

Rusya'nın Kafkasya'yı idari olarak imparatorluğun bir parçası haline getirme girişimi 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası hukuki olarak sınırlarına dâhil ettiği Kuzey Kafkasya topraklarında gerçekleşmiştir. Bu çerçevede bölgede kurulan ilk imparatorluk mahalli yönetimi 1785'te *namestniklik/genel gubernatorluk*¹ kurumu olmuştur.² 1796'da söz konusu yönetim şeklinin imparatorluk genelinde ilga edilmesinin ardından Kafkasya Namestnikliği Astrahan Guberniyası'na dönüştürülmüş, ardından da 1801'de Gürcistan'ın ilhakı sonrası Kuzey ve Güney Kafkasya'yı tek bir çatı altında

¹ 1775 Yasası'nda geçen "guberniya veya namestniklik" ve "namestnik veya genel gubernator" ifadeleriyle namestnik ile genel gubernator, namestniklik ile guberniya kavramları birbirine karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Örnek kullanım için bk. (PSZRİ, 1/21, No 15835, 1783, s. 1014; RGVIA, 52/2/29, t.y.).

Bu durum I. Nikolay dönemine kadar devam ettirilmiş ve namestnik/genel gubernator kavramları kanunlar, resmi yazışmalar ve o dönemlere ait telif eserlerde kavramsal ve işlevsel olarak birbirini karşılayacak şekilde kullanılmıştır. I. Nikolay döneminde ise bu iki kavramın uygulamada birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Onun döneminde namestniklik idaresi sadece Polonya ve Kafkasya'da kurulmuştur. Bunlar yapı bakımından genel gubernatorluklar ile benzeşmeler de yetki ve merkezle ilişki düzeni bakımından farklılıklara sahiptirlerdir. Rusça "namestnik" ve "namestniklik" kelimelerini Türkçeye "nâip" ve "nâiplik" olarak çevirmek mümkündür. Fakat "nâip" kelimesi hakkındaki genel tanım, Rusça "namestnik" kavramı ile örtüşse de bunun Osmanlı ve Çarlık Rusya'sı yerel teşkilatlarındaki uygulaması farklılık arz etmektedir. Aynı durum, namestniklik kavramıyla iç içe geçmiş olan guberniya ve genel gubernatorluk kavramları için de geçerlidir. Guberniya kavramını Türkçeye vilayet, genel gubernatorluk kavramını ise genel valilik olarak çevirmek mümkündür. Fakat uygulamalardaki farklılıklar göz önünde bulundurularak çalışmada ilgili kavramların Rusçadaki orijinaline sadık kalınmıştır. Aynı düşünceyle Rus taşra teşkilatına ait diğer kavramların da Türkçe tercümesi yerine Rusçaları esas alınmıştır.

² Kafkasya Namestnikliği, 1775 yılında yayınlan guberniyalar yasası çerçevesinde imparatorluk topraklarının taksim edildiği namestniklik (*genel gubernatorluk*) idarelerinden biri olmuştur. Her biri iki ya da üç guberniyadan oluşturulan namestniklikler gibi Kafkasya Namestnikliği de Kafkasya Guberniyası ve Astrahan Oblastı'ndan meydana getirilmiştir. Gerek yönetim şekli ve anlayışı gerek merkezle ilişkiler düzeni, gerekse de idari taksimat biçimi açısından imparatorluk genelindeki taşra idarelerinden farklılık göstermemiştir. Dolayısıyla bu haliyle Kafkasya Namestnikliği, bölgeye özel bir idari yapı niteliği taşımamıştır. Bk. (Taşcı, 2019a).

toplayacak şekilde Baş Yöneticilik (*Glavnoupravlayuşiy*)³ idaresine geçilmiştir. 1829 yılına gelindiğinde Kuzey ve Güney Kafkasya topraklarını tümüyle sınırlarına katmış olmasına rağmen, Rusya'nın bütün bu bölgeyi idari olarak imparatorluğun bir parçası haline getirmesi hemen mümkün olmamıştır. Öyle ki 1845 yılına kadar Kafkasya'da uygulanan bütün idari yapılar, Kafkasya'yı Rus idare sistemine dâhil etmek olan esas hedeflerine ulaşma konusunda başarısız kalmıştır. Bunun en önemli sebebi 1785-1845 yılları arasında Kafkasya'da kurulan Rus idari yapılarının genel itibarıyla yerel şartları göz ardı etmesidir. Bu süre zarfında yönetim şekline verilen isimler farklılık arz etmişse de bölgede belli konularda verilen kısmi tavizler dışında esas itibarıyla imparatorluk taşra idaresi tatbik edilmeye çalışılmıştır. Nitekim Petersburg Hükümeti'nin Kafkasya politikasındaki genel eğilimi, bölgede imparatorluk yerel yönetim sistemini süratle yerleştirmektir. Bu yaklaşım ve uygulamalara bölge idaresinin başına atanan üst düzey ordu mensuplarının ve onların emrindeki teşkilatta çalışan askerî-sivil memurların kendilerinden bekleneni ortaya koyamaması da eklenince Kafkasya'daki idari sorun imparatorluk için kısa sürede güvenlik ve egemenlik krizine dönüştü. Bu sorun ve krizleri çözmek için uygulamaya konulan idari reformlar ise Kafkasya'yı imparatorluğun bir parçası haline getirmek yerine, aksine onu Rusya'dan daha da uzaklaştırdı.

Kafkasya'daki krizin en derinleştiği dönemde tahtta olan I. Nikolay (1825-1855), bölgenin Rusya İmparatorluğu'ndan ayrı bir parça olarak düşünülemez, dolayısıyla da tüm imkânlar kullanılarak buranın Rusya ile bütünleştirilmesi ve onun bir parçası hâline getirilmesi gerektiği fikrine sahipti. Ona göre bu hedefi gerçekleştirmek, buradaki halklara Rusya'nın tebaası oldukları hissini verilmesiyle mümkündü. Bunun için de bölgedeki yerel sivil yaşamda imparatorluk monarşi ilkelerinin benimsenmesi gerekmekteydi (*Arhiv K. Vorontsova, XXXVIII, 1892, s. 388; Gordin, 2005, s. 570*). 1842'de "imparatorluk vatandaşlarının sahip olduğu tüm hak ve ayrıcalıkların Kafkasya yerel halklarına verilmesi" yönünde Güney Kafkasya Baş Yönetimi'ne verdiği talimat da onun bu görüşüyle alakalıydı (*PSZRİ, 2/17/2, No 16205, 1842, s. 114*).

Her ne kadar insancıl gözükse de İmparator'un bu talimatının arkasında Kafkas halklarına Rus kültür ve yaşam tarzını benimsetme ve onları kalıcı olarak itaat altına alma hedefi vardı. Bu hedef için Nikolay'ın ifadesiyle bölgede yerli halkları "Rusça düşünüp Rusça konuşmaya zorlayacak", yani onları Ruslaştırarak bir sivil idari yönetim sisteminin kurulması gerekmekteydi (Lazaryan, 2012, ss. 195-196). Fakat 1845 yılına kadar Kafkasya'da gerçekleştirilen idari reform ve düzenlemelerin hiçbiri, Petersburg Hükümeti'ni bölgedeki nihai hedefleri konusunda ileriye taşımaya yetmedi. Bunun en önemli sebebi kendisine özgü şartlara sahip olan bu bölgede bir an evvel imparatorluk tarzı sivil yönetim yapısının kurulmaya çalışılmış olmasıydı (Gordin, 2005, s. 570; Lisitsina, 2005, ss. 221-222).

| 2178 | ³ Bir idari yönetim şekli olarak Kafkasya Baş Yöneticiliği 1801-1845 yılları arasında varlık göstermiştir. Baş Yönetici unvanıyla bölgeye atanan ordu mensupları bölgenin en yüksek askerî ve sivil idare yetkilisiydi. Rusçası "*glavnoupravlayuşiy*" olan bu idari unvan birçok akademik çalışmada *genel gubernator* (genel vali) olarak verilmektedir. Fakat dönemin resmi belgelerinde bu kullanıma rastlanmamaktadır. Aynı zamanda Başkomutan unvanına sahip Baş Yönetici, özünde genel gubernatorlar ile aynı vasıflara sahipti. Birçok meseleyi kendi inisiyatifiyle çözmeye, üçüncü dereceye kadar tüm memurları görevden alma, soy, şehir ve zemskiy meclislerini dağıtma gibi yetkilere sahipti. Bk. (Çihladze, 2000, s. 199).

I. Aleksandr (1801-1825) döneminden beri Polonya, Baltık Bölgesi, Novorossiya⁴, Kafkasya ve Sibirya gibi imparatorluğun çeşitli bölgelerindeki halkların tamamen farklı tarihi özelliklere, siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik seviyeye sahip oldukları, dolayısıyla buralarda devlet faaliyetlerinin tamamen genel kurallara bağlanamayacağı bilinci oluşmuştu. I. Nikolay da sınır bölgelerindeki işleyişin genel kurallardan muaf tutulmasını aykırı görmemekteydi (Velikaya & Velikaya, 2015, s. 116). Diğer taraftan söz konusu bölgelere bahşedilen bu ayrıcalık, muhafazakâr merkezi bürokrasinin müsaade ettiği ölçülerde yerel şartlar göz önünde bulundurularak belirlenmekteydi. Fakat gerek 1827'den beri gerçekleştirilen tüm idari reformların başarısızlıkla sonuçlanması⁵ gerekse 1830'lu yıllarda bölge halklarının başlattığı direniş hareketinin Şamil liderliğinde⁶ güçlenip yayılması neticesinde Kafkasya'da oluşan kritik durum, XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru artık bu bölgede daha âdem-i merkeziyetçi⁷ bir idari düzenlemeye gidilmesini şart kıldı. Bilhassa 1 (13)⁸ Ocak 1841'de uygulamaya konulan Senatör Baron Pavel Vasilyeviç Gan'ın projesinin⁹ bölgede münferit isyanlara ve yönetim mekanizmasında önemli aksaklıklara neden olması (Esadze, 1907, ss. 77, 80-81; Korf, 2003, ss. 333-336; *RGIA*, 1268/1/671a, t.y., ss. 26b-27a, 31a-b, 32a)¹⁰ bu gerçeği daha da belirgin şekilde gün yüzüne çıkardı. Ardından bu durumu düzeltmek adına 1842'de I. Nikolay tarafından dönemin Savaş Bakanı (aynı zamanda Bakanlar

⁴ Bugünkü Ukrayna'nın güney topraklarının önemli bir kısmını içine alana Karadeniz'in kuzeyindeki bölgedir. "Yeni Rusya" anlamına gelen Novorossiya ismi bölgeye bizzat II. Yekaterina tarafından verilmiştir. Novorossiya'da Rusya'nın hâkimiyetini sağlamlaştırmak için bu görevi üstlenen General G. A. Potemkin'in faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Aslan, 2018).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. (Taşcı, 2019a).

⁶ Kuzey Kafkasya'da bağımsızlık hareketini örgütleyen ve Kuzeydoğu Kafkasya (Dağlık Dağıstan ve Çeçenistan'ın bir kısmı) merkezli oluşturulan Kafkasya İmamlığının ilk imamı 1829/1830(?) -1832 yılları arasında İmam Gazi (Molla) Muhammed, onun ardından 1832-1834 yılları arasında Hamzat Bek olmuştur. Şeyh Şamil'in imamlık dönemi ise 1834-1859 yılları arası dönemi kapsamaktadır.

⁷ Bu âdemi merkeziyetçi yaklaşım; bölge halklarının özyönetimini kuvvetlendirmek değil, bölgenin başındaki amirin merkeze olan bağlılığını azaltmak amacını taşımaktaydı.

⁸ Sovyet öncesi döneme ait Rusça arşiv belgelerinde ve eserlerde belirtilen tarihler Jülyen takvimine göre yazılmaktadır. Jülyen takvimi ile günümüzde kullanılan Miladi takvim arasında yüzyıllara göre gün farkı değişmektedir. Miladi takvimdeki tarihler, Jülyen takvimine göre verilen tarihlerden 1582-1700 arası dönem için 10 gün, XVIII. yüzyıl için 11 gün, XIX. yüzyıl için 12 gün, XX. yüzyıl içinse 13 gün daha ileridedir. İmparatorluk ve öncesi dönem hakkında kaleme alınan münferit çalışmalarda yazarların ekseriyetle söz konusu belge ve eserlerde geçen tarihleri olduğu gibi aktardıkları gözlemlenmektedir. Biz çalışmamızda Jülyen takvimi hesabıyla belirtilen bu tarihlerin Miladi takvime göre karşılıklarını parantez içinde belirteceğiz.

⁹ Bk. (*PSZRİ*, 2/15/1, No 13368, 1840, ss. 237-261; *RGIA*, 1268/1/671a, t.y., ss. 15b-16a).

¹⁰ Gan'ın projesi temelinde kurulan tek tip yönetim düzeni, değişik yaşam tarzlarına ve düşünce sistemine sahip birbirinden farklı kabilelerin medeni yaşam seviyesiyle uyumsuzdu. Dönemin Devlet Sekreteri Baron Modest Andreyeviç Korf, uygulamaya konulan Gan'ın projesiyle bölgedeki durumun hiç olmadığı kadar vahim bir hal aldığından ve bir yıl içerisinde yerini hayal kırıklığına bıraktığından söz etmektedir. Giderek şiddetini arttıran Kafkasya Savaşı'ndaki askerî hezimetler de yeni yasanın bölgede yarattığı sorunlara tuz biber olmuştur. Bk. (Korf, 2003, ss. 327, 330; "Zapiski gr. Korfa", 1900, ss. 42-46).

Kurulu ve Güney Kafkasya Krayı Sivil Yönetiminin Kurulması Komitesi¹¹ Başkanı) Knez¹² A. İ. Çernişev¹³ ve Stats-Sekreter¹⁴ M. P. Pozen¹⁵ bölgeye gönderildi. Burada gerçekleştirilen incelemeler neticesinde Pozen tarafından hazırlanan kararname tasarısı 30 Ağustos (11 Eylül) 1842'de onaylanarak yürürlüğe konuldu (Korf, 2003, ss. 337, 341). Bu kararnamede belirtilen amaç doğrultusunda Petersburg'da Güney Kafkasya Krayı Sivil Yönetiminin Kurulması Komitesi yerine Çernişev başkanlığında bölge idaresine dair imparator iznine tabi tüm işleri inceleyip ön karara bağlamakla görevli Güney Kafkasya Krayı İşleri Komitesi adında özel bir komite oluşturuldu. Buna ilaveten ile İmparator Özel Kaçlıryası bünyesinde idari reformlarla ilgili tüm yeni teklifleri değerlendirip gerekli yasaları hazırlamakla görevli Güney Kafkasya İşlerinden Sorumlu Geçici 6. Daire kuruldu (*PSZRİ*, 2/17/1, No 16008, 1842, ss. 891-892). Bu dairenin başına ise Pozen atandı (Potto, 1901, s. 302). Fakat gerek 1842 Kararnamesi, gerekse bu kararname doğrultusunda kurulan Komite ve 6. Daire de Kafkasya idaresindeki aksaklıkları giderme ve ihtiyaçları karşılama noktasında yetersiz kaldı (Kondraşeva, 2003, s. 50). Böylece Kafkasya'da sağlam ve kalıcı bir idari yapının kurulması adına XIX. yüzyılın başından itibaren devam eden düzenleme çalışmaları, 1840'lı yılların ortalarına kadar bir türlü beklenen sonucu vermedi.

Petersburg Hükümeti, uygulamada başarısızlıkla sonuçlan her projenin ardından çoğu kez yeni çalışmalar başlatmak zorunda kaldı. Sonu olmayan bu süreç, imparator ve yüksek hükümet organlarının merkez ile yerel devlet teşkilatı arasındaki yetki-görev dağılımı konusunda yaşadığı çıkmazların da etkisi altında kaldı. Nitekim merkezîyetçi bakan ve bürokratların muhalif tavırları sebebiyle Kafkasya idaresinin başındaki amirin yerel şartların gerektirdiği şekilde yetkilendirilmesi, bölge yönetiminin imparatorluk genel kanunları dışında istisnai kurallara bağlanması ve merkezle ilişkilerinin bu ilkeler

¹¹ Söz konusu komite, "Güney Kafkasya Krayı'nın yeni oluşumuna dair tasarıları incelemek" için 1831'de kurulan "Güney Kafkasya Krayı'nı Düzenleme Komitesi" yerine kadro değişikliği ile 10 (22) Nisan 1840'ta oluşturulmuştur. Bir önceki gibi bu komitenin de amacı Güney Kafkasya Krayı'nda yeni sivil idari yapının kurulmasına dair imparator tarafından onaylanan projelerin başarılı şekilde uygulamaya geçirilmesini ve krayda öngörülen sivil yönetimin başarılı şekilde kurulmasını sağlamaktı. İsim değişikliğine rağmen bu komite için dönemin resmi evraklarında "Güney Kafkasya Krayı'nı Düzenleme Komitesi" adı kullanılmaya devam etmiştir. Bk. (*RGİA*, 1268/1/1a, t.y., ss. 2a-3a; *RGİA*, 1268/26/2, t.y., ss. 1a, 23a, 49a, 126a,132a; *RGİA*, 1268/26/3, t.y., ss. 1a, 41a, 169a).

¹² Knez: Prens kelimesine karşılık gelen unvandır.

¹³ Knez Aleksandr İvanoviç Çernişev (1786/7?-1857), Rus soylu ailelerden Çernişevlerin soyundan gelen ünlü Rus devlet adamı, general ve diplomattır. Ordu hizmetine 1802 yılında başlayan Çernişev, ilk savaş tecrübesini de Napolyon'a karşı kurulan Üçüncü Koalisyon savaşlarında (1805-1806) kazanmış ve ardından Paris ve Stokholm'e askerî diplomat olarak görevlendirilmiştir. Bu vazifesi sırasında Fransız ordusuna dair istihbarat toplayarak 1812 yılına kadar merkezi bilgilendirmiştir. Napolyon'a karşı "Vatan Savaşı'na" katılmış ve 1815'e kadar Avrupa'daki askerî harekâtlarda sorumlu olduğu birliklerin komutasını üstlenmiştir. Savaş sonrasında İmparator I. Aleksandr'a İngiltere ziyaretinde ve Viyana Kongresinde refakat etmiştir. 1821-1826 yılları arasında Don Kazak Birliği'nin düzenlenmesi çalışmalarına dair komiteye başkanlık yapan Çernişev, 1827-1852 yılları arasında Savaş Bakanlığı, 1848-1856 yılları arası Bakanlar Kurulu ve Devlet Konseyi başkanlığı; 1852-1856 Sibirya Komitesi, 1840-1842 Güney Kafkasya Krayı Sivil Yönetiminin Kurulması Komitesi, 1842-1845, Güney Kafkasya Krayı Sivil Yönetiminin Kurulması Komitesi ve 1845-1856 Kafkasya Komitesi başkanlıkları görevlerini üstlenmiştir. Bk. ("Çernişev", 2017, s. 493).

¹⁴ İmparator sekreterliği, müsteşarlık.

¹⁵ Mihail Pavloviç Pozen (1798-1871), ilk olarak Halk Eğitimi Departmanı'nda devlet hizmetine girmiş, 1823'te Devlet Mülkleri Departmanı'na geçiş yapmıştır. 1828'den itibaren Savaş Bakanlığı kaçlıryasında göreve başlamıştır. 1837'de Güney Kafkasya Krayı'nı Düzenleme Komitesi işlerinin yürütücülüğü görevine getirilmiştir. 1840'ta Güney Kafkasya yönetimine dair yeni yasa çalışmasına katılmıştır. 1842'de Güney Kafkasya işleri için kurulan İmparator Özel Kaçlıryası 6. Dairesi'nin başına getirilmiştir. 1845'te görevden ayrılmıştır. Bk. (Davidoviç, 1905, ss. 265-266).

çerçevesinde belirlenmesi bir türlü mümkün olmadı. Kafkasya idaresinin başına atanan Baş Yöneticilerin yetkilerine getirilen sınırlamalar ise bölge idari teşkilatının yönetimdeki zafiyetleri aşmasına mâni oldu.¹⁶

Kafkasya'da imparatorluk idaresinin kuruluşuna dair çalışmaları olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsur yerli halkların Doğu ve Batı Kafkasya'da başlattıkları ve bölgede daimî savaş durumu yaratan bağımsızlık mücadelesinin 1840'lara gelindiğinde Rusya için kritik hal almasıydı. Öyle ki 1840'lı yılların başında Dağıstan ve Çeçenistan topraklarındaki bağımsızlık savaşı Şamil liderliğinde iyice şiddetlenirken Rusya, büyük can ve mal kayıpları vererek bu bölge üzerindeki kontrolünü önemli ölçüde yitirmişti (Gordin, 2005, s. 58). Aynı şekilde Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarında da durum farksızdı. Çerkeslerin bağımsızlık mücadelesi karşısında Rus birlikleri art arda aldığı mağlubiyetlerle Karadeniz kıyısındaki bazı istihkâmını kaybetmişti (William & Muratov, 2016, s. 60). Diğer taraftan Güney Kafkasya'da ise halkın Rus idaresine verdiği tepkiler münferit isyan hareketleriyle kendisini göstermekteydi (Smirnov, 1958, ss. 194, 198-199). Yaşanan bu olumsuzluklara ek olarak en üstten en alt dereceye kadar Kafkasya'da görevli memur kadrolarının yeteneksiz ve liyakatsiz oluşu da bölgedeki sorunları daha da derinleştirmişti (Esadze, 1907, ss. 77, 80-81; *RGIA*, 1268/1/671a, t.y., ss. 26b-27a). Netice itibarıyla mevcut Kafkasya idaresi bölgenin Rusya ile bütünleştirilmesi ve onun bir parçası hâline getirilmesi hedefinde büyük zafiyetler gösterdi. 1844 yılına gelindiğinde Petersburg Hükümeti, gerek 1829'da alevlenen ve 1834 sonrası Şeyh Şamil liderliğinde tüm bölgeye yayılan Kafkasya Savaşı'nın gerekse bölge yönetiminde bitmek bilmeyen başarısızlık ve sorunların yarattığı maddi-manevi külfetin altından kalkamaz duruma geldi. Nihayet duruma bizzat müdahale etmek zorunda kalan I. Nikolay, son umut olarak 1844 yılı sonuna doğru Kafkasya yüksek idare düzeninde önemli bir dönüşüme gitme kararı aldı.

A. KAFKASYA'DA YENİ İDARİ SİSTEM ARAYIŞI ve NAMESTNİKLİK FİKRİ

1844 yılında I. Nikolay, Kafkasya'da yönetim sistemini imparatorluk genelindeki idari düzenden ayıracak, işleyişi genel kuralların dışında tutacak, merkezi yüksek kurumların müdahalelerine karşı askerî ve sivil idarenin başındaki amire olağanüstü yetkiler ve serbestlik verecek yeni bir idari yapının gerekli olduğuna kanaat getirdi (Degoyev, 2001, s. 173). Bu doğrultuda Kafkasya'da merkezîyetçi yönetimden ödün verip buradaki baş amirin statüsünü "Çar Namestniği" derecesine yükselterek bölgede namestniklik idaresini kurmaya karar verdi.¹⁷ 1842'de oluşturulan Güney Kafkasya Krayı İşleri Komitesi ile 6. Daire'nin faaliyetleri de -her ne kadar bölge yönetimine dair sorunların giderilmesinde bekleneni karşılayamamışsa da- Kafkasya'daki bu idari sistem değişikliğinin hazırlanmasında önemli rol oynadı (Yeroşkin, 1968, s. 196).

¹⁶ Yeni düzendeki en önemli eksiklik, baş yöneticinin Senato ve bakanların emri altında bırakılmasıydı. Bu durum, onun bölge yönetimi üzerindeki yetkilerinin önemli ölçüde kısıtlanmasına sebep oldu. Bk. (Kondraşeva, 2003, s. 50).

¹⁷ I. Nikolay döneminde kurulan beş yeni genel gubernatorluk ile birlikte imparatorluğun belli bölgelerinde toplam 13 genel gubernatorluk ve bunlardan ayrı olarak hâkimiyetin tam olarak tesis edilemediği iki bölge olan Polonya Çarlığı ile Kafkasya'da namestniklik idaresi varlık göstermiştir. Genel bir mevzuatı olmayan namestniklik idareleri için münferit konular dışında ayrıca namestniklik umumi yönetimine dair özel yasa ve nizamnameler hazırlanmaktaydı. Buna göre devletin hâkimiyet altına almakta güçlük çektiği bölgelerde kurduğu namestnikliklerin yönetim şekli, teşkilatı ve başındaki amirin merkez ve yerel yönetim organlarıyla ilişki düzeni, o bölgenin sahip olduğu özel şartlara göre istisnai şekilde belirlenmekteydi. Bk. (Taşcı, 2019b, s. 208).

Kafkasya’da namestniklik idaresinin kurulması fikri, 6. Daire Başkanı M. P. Pozen tarafından 1844 yılının ilk aylarında ortaya atıldı. O sıra Rusya İmparatorluğu’nda genel yerel yönetimler mevzuatından ayrı özel bir yönetim anlayışına sahip namestniklik idaresi sadece Polonya’da uygulanmaktaydı.¹⁸ Pozen’in tasarısı Polonya Çarlığı’ndakine benzer bir yapının Kafkasya’da kurulmasını ve onun merkezdeki işlerini yürütmek için Petersburg’da bir *stats-sekreterlik* makamının oluşturulmasını öngörmekteydi. Pozen, bu *stats-sekreterlik* görevinin kendisine verilmesini teklif ederken, namestnikin de doğrudan ona bağlanmasını önermekteydi. Bu öneriyi olumlu karşılayan İmparator, Pozen’in projesini onaylamış ve bunu hayata geçirme görevini de ona vermişti (Bliyeva, 2003, s. 39).¹⁹

İmparator, merkeziyetçilik ve bölgeselcilik yaklaşımlarını uzlaştıran namestniklik idaresi sayesinde Kafkasya’nın daha sorunsuz yönetileceğine inanıyordu. Öyle ki Kafkasya’daki bu özel idarenin başına atanacak yüksek memur askerî-sivil yönetimi tek elde toplayarak Kafkasya Savaşı’na son verecek, Kafkasya halklarını “medenileştirecek” ve en önemlisi de Kafkasya yönetim yapısını imkânlar dâhilinde genel Rus kanun ve uygulamalarına yakınlaştırarak bölgeyi Rusya’nın bir parçası hâline getirecekti (Çernuha, 2005, s. 237; Lazaryan, 2012, ss. 224-226; Lisitsina, 2005, s. 222; Maltsev, 2007, s. 5). Buradan da anlaşılacağı üzere İmparator’un kurulacak namestniklik yönetiminden beklentisi yüksekti. Diğer taraftan en az böyle bir idari yapı kadar onun başına atanacak kişinin kimliği ve kişisel yetenekleri de önemliydi. İmparator I. Nikolay’ın Kafkasya’ya atanacak namestnikte aradığı bazı özellikler vardı. Bu özelliklere uyan kişi kimdi ve nasıl seçilecekti?

B. NAMESTNİKLİK GÖREVİ İÇİN UYGUN ADAY ARAYIŞI

İmparatorun, bir kısım yetkilerini paylaşacağı kişiyle ilgili belli kriterleri vardı. Buna göre bu kişi her şeyden evvel askerî yeteneklere ve idari işlerde tecrübeye sahip, askerî ve sivil memurlar arasında otorite kazanmış bir devlet adamı olmalıydı. Bir diğer önemli kriter de bu üst düzey memurun İmparator’un güvendiği biri olmasıydı (Çernuha, 2005, s. 237; Uruşadze, 2011, s. 97).

I. Nikolay, Kafkasya’ya namestnik olarak atayacağı bu özelliklerdeki kişiye “sınırsız yetkiler” vermeye razıydı. 1842’den beri Kafkasya Baş Yöneticiliği görevini yürüten General Yaver A. İ. Neydgardt²⁰, Kafkasya görevinde gerekli gayreti göstermemiş olması ve özellikle 1844’teki askerî

¹⁸ 1815 Viyana Kongresi kararıyla, 1807’de Napolyon tarafından kurulmuş ve onun hamiliğinde varlık gösteren Varşova Dukalığı topraklarının büyük kısmı Rusya İmparatorluğu’nun hâkimiyetine bırakılmıştır. Kongre kararları uyarınca Rusya İmparatorluğu söz konusu Polonya toprakları üzerinde günün koşulları açısından oldukça liberal bir anayasaya dayalı kendisine bağlı Polonya Çarlığı’nı kurmuştur. Batı literatüründe “Kongre Polonya’sı” veya “Polonya Krallığı” olarak da zikredilen Rusya’ya bağlı bu yarı özerk devletin başında “Polonya Çarı” unvanıyla Rusya İmparatoru bulunurken, yönetim kendisini temsilen onun atadığı namestnik tarafından yerine getirilmekteydi. 1830-1831 ve 1863-1864 isyanları ardından anayasa temelinde Polonya Çarlığı’na verilen özerk yapıda değişiklikler olsa da ülkede 1815-1874 yılları arası dönemde bilfiil namestniklik idaresi varlık göstermiştir. 1874 sonrası namestniklik idaresi genel gubernatorluk (genel valilik) idaresine dönüştürülmüştür. Bk. (Averin, 2017, ss. 250-252).

¹⁹ Bununla birlikte Esadze, Kafkasya’da namestniklik idaresinin kuruluş gerekçelerinin hiçbir yerde tam tamına açıklanmadığını belirtmektedir. Bk. (Esadze, 1907, s. 83).

²⁰ Aleksandr İvanoviç Neydgardt (1784-1845), ordu hizmetine 1784 yılında başlamıştır. İlk savaş tecrübesini 1808 İsveç’e karşı savaşta edinmiştir. 1812 yılında Napolyon’a karşı Vatan Savaşı’nda birçok cephede savaşmış, temmuz ayında göğsünden yaralanmasına karşın iyileşir iyileşmez kasım ayında yeniden cepheye dönmüştür. Savaşta gösterdiği başarılarından ötürü 4. Derece Georgiy Nişanıyla, 1813’te devam eden askerî harekâtlardaki başarılarından ötürü de 3.

harekâtlarda hayal kırıklığı yaratması nedeniyle bu ayrıcalıklı makam için uygun bir aday değildi. Aksine onun görevden alınma talebi İmparator tarafından memnuniyetle karşılanmıştı (Korf, 2003, s. 342; Potto, 1901, s. 347; L. G. Zaharova, 2000, ss. 93-94). Kafkasya'da en yüksek devlet idare organı statüsüyle kurulacak namestniklik kurumunun başına istenen özelliklere uygun aday arayışı ise birkaç ay sürdü. En nihayet İmparator'un tercihi Pozen'in önerisiyle Novorossiya Genel Gubernatoru Graf²¹ Mihail Semyonoviç Vorontsov'dan yana oldu (Bliyeva, 2003, s. 39; "İz vospominaniy A. A. Haritonova", 1894, s. 105).

Kafkasya Namestnikliği görevine seçim konusunda çeşitli görüş ve iddialar bulunmaktadır. Bunlardan biri Baron M. A. Korf'a²² aittir. Korf, kaleme aldığı anılarında I. Nikolay'ın ilk başta Kafkasya Namestnikliği görevi için Novorossiya askerî yerleşimini idare eden Karma Süvari Kolordusu Komutanı D. A. Gerştentsveyg'i²³ uygun gördüğünü, onun bu görevi geri çevirmesi üzerine de Vorontsov'un adaylığının gündeme geldiğini ileri sürmektedir (Korf, 2003, s. 342).

Derece Vladimir Nişanıyla taltif edilmiştir. Göğsündeki yaranın açılması neticesinde orduyla birlikte Paris'e kadar ilerlemesi mümkün olmamıştır. Savaş sonunda Avusturya ile sınırın belirlenmesinde görevlendirilmiştir. 1818'de Tuğgeneral rütbesindeyken Muhafız Kolordu Kurmay Başkanlığına getirilmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Varna kuşatmasında bulunmuş ve buradaki başarılarından ötürü korgeneralliğe yükseltilmiştir. 1830-1831 Polonya Çarlığı'nda yaşanan isyan hareketinin bastırılması için düzenlenen harekâtlarda bulunmuş ve başta Varşova hücumu olmak üzere Polonya'da gösterdiği başarılarından ötürü 3. Derece Georgiy Nişanıyla ödüllendirilmiştir. 1834-1836 yılları arasında 1. Piyade Kolordu Komutanı, 1836'da Moskova'daki 6. Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır. 1841'de Piyade General unvanını almış ve kısa süreliğine Moskova Genel Gubernatorluğu görevini yürütmüştür. 1842-1845 arasında Müstakil Kafkasya Kolordu Komutanlığı ve Güney Kafkasya Krayı Baş İdareciliği görevine tayin edilmiştir. Hizmetlerine karşılık çok sayıda nişan ile onurlandırılan Aleksandr İvanoviç, 1845'te Kafkasya'daki görevinden ayrılmıştır. Bk. ("Neydgardt, Aleksandr İvanoviç", 1914, ss. 194-195; Potyomkin, 2017, s. 451).

²¹ Graf: Kökeni Batı Avrupa tarihinde feodal döneme dayanan ve devlet hiyerarşisinde onunla bağlantılı bir soyluluk unvanıdır. Rusya'ya bu unvan I. Pyotr döneminde Almancadan geçmiştir. Rus tarihinde ilk Graf unvanı 1706'da I. Pyotr tarafından Boris Petroviç Şeremetev'e verilmiştir. 1917'ye kadar varlığını koruyan unvan babadan oğula geçmekte olup ekselans, hazret hitaplarıyla birlikte kullanılmıştır. Bk. ("Graf", 1840, ss. 447-448; "Graf", 1893, s. 577; Prohorov, 1991, s. 336).

²² Baron Modest Andreyeviç Korf (1800-1876), Çarlık Rusya'sında önemli hizmetlerde bulunmuş muhafazakâr devlet adamıdır. 1826-1831 yılları arasında İmparator Özel Kaçlıyısı 2. Dairesinde medeni kanunların hazırlanmasında görev yaptı. 1832'de M. M. Speranskiy başkanlığında Rusya İmparatorluğu Kanunlar Külliyyatının 5. cildini hazırladı. 1831-1834 yılları arasında Bakanlar Komitesi İşleri Müdürlüğü (*Upravlayuşiy Delami*) görevinde bulundu. 1834 yılında Devlet Sekreterliği görevine getirildi. 1840-1860 yılları arası dönemde İmparator I. Nikolay ve II. Aleksandr'ın oğullarına hukuk dersleri verdi. 1840-1850 yılları arası dönemde Gizli Köylü İşleri Komitesi'nde görev yaptı. 1841-1861 yıllarında İmparatorluk Halk Kütüphanesi Müdürlüğü (Bugün Rusya Halk Kütüphanesi) görevini yürüttü. 1872 yılında devlet hizmetinden emekliye ayrıldı. Bk. (Krujnov, 20017, s. 392).

²³ Daniil(o) Aleksandroviç Gerştentsveyg (1790-1848), Polonya ordusunda hizmetli generalin oğlu olup, Alman kökenli Polonya soylularındandır. 1805 yılında askerî okul öğrencisi olarak muhafız topçu taburunda hizmete girdi ve Napolyon'a karşı ilk harekâtta yer aldı. Fransa ile imzalanan Tilsit Antlaşması gereğince 1809'da Avusturya'ya karşı düzenlenen sefere ve daha sonra 1812'de Napolyon'a karşı Vatan Savaşı'na katıldı. Vatan Savaşı'nda Smolensk, Borodino ve Maloyaroslav muharebelerinde gösterdiği başarılarla istinaden 3. Derece Anna ve 4. Derece Vladimir nişanlarıyla taltif edildi. Sonrasında Avrupa'nın Napolyon işgalinden kurtuluşu için sürdürülen savaşta yedi meydan muharebesine katıldı. 1814'te Sezareviç (Şehzade) Konstantin Pavloviç'in komutası altında muhafız süvari bataryasına komutanlık etti. Uzun yıllar Konstantin Pavloviç'in komutası altında vazife gören Gerştentsveyg, komuta kademesinde hızla yükselerek 1829 yılına gelindiğinde tümgeneral rütbesine terfi etti. 1830 Polonya İsyanı sırasında Rus İmparatoru adına Polonya Çarlığı'nın başında bulunan Namestnik Şehzade Konstantin Pavloviç'i her ne kadar ülkeyi terk etmemesi ve isyanı bastırmak için harekete geçmesi

1894'te *Russkaya Starina*'da²⁴ yayınlanan anılarında süreci aynı şekilde kaleme alan Senatör A. A. Haritonov²⁵, Gerştentsveyg'in görevi reddetmesinin ardından Kafkasya Namestnikliği görevine uygun aday arayışının birkaç ay sonra Graf M. P. Pozen'in Graf A. F. Orlov²⁶ üzerinden Vorontsov'u işaret

konusunda ikna etmeye çalıştıysa da başaramadı, fakat sonrasında isyanın bastırılması için 1831'de düzenlenen harekâtlara katılarak üstün başarılar gösterdi. Bu başarıları sebebiyle 3. Derece Georgiy, 1. Derece Anna, 2. Derece Vladimir nişanlarıyla taltif edildi ve korgeneralliğe yükseltildi. 1847'de topçu generali rütbesini aldı ve 1. Derece Vladimir Nişanıyla taltif edildi. 1848'de Osmanlı Hükümetiyle varılan anlaşma gereği Moldovya'daki karışıklıkları bastırmakla görevlendirildi. Bu görev sırasında birliklerin Prut'tan geçirilmesine dair İmparator emrini uygularken yaptığı hata sonucu görevden alınma talebinde bulundu. Ardından izne gittiği Besarabya'da intihar ederek hayatına son verdi. Bk. ("Gerştentsveyg, Daniil (Danilo) Aleksandroviç", 1916, ss. 143-144).

²⁴ Birinci el kaynak değeri taşıyan süreli yayınlardan *Russkaya Starina* (Rus Eski Zamanları) 1870-1918 yılları arasında aylık çıkarılan bir tarih dergisidir. 174 ciltten oluşan bu eser, döneme şahitlik eden birçok devlet adamının anılarına ulaşma imkânı tanımaktadır. *Russkaya Starina* dergisine şu linkten ulaşmak mümkündür: <https://runivers.ru/lib/book4646/>.

²⁵ Aleksey Aleksandroviç Haritonov (1816-1896), eğitimi sonrası 1835'te Savaş Bakanlığı'nda memur olarak hizmete başladı. Ardından 1844'te İmparator Özel Kaçkıları Geçici Güney Kafkasya İşleri Dairesi'ne atandı. 1845'te Kafkasya Komitesi İşler İdaresi Müdürlüğü (*upravlyayuşiy delami*) görevine getirildi. 1847'de Güney Kafkasya Krayı'na Tiflis Hazine Kamarası (*kazennaya palata*), 1851'de ise Güney Kafkasya Krayı Hazine Kamarası Başkanı olarak görevlendirildi. Buradaki sorumluluklarının yanı sıra sürekli olarak Knez Vorontsov'un emrinde yerel yönetime dair yeni düzenlemeler ve kanun tasarılarının incelenmesi için kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Bizzat kendisine ait olan ve hazineye kazanç saylayan iki projesinden dolayı 4. Derece Vladimir Nişanıyla taltif edildi. 1853'te vazifesindeki başarılarına istinaden Asli Devlet Müsteşarlığına (4. Derece memurluk – *deystvoitelniy statskiy sovetnik*) terfi edildi. A. İ. Baryatinskiy'in namestnikliği döneminde 1857'de Güney Kafkasya Krayı Baş Yönetim Kurulu üyeliğine atandı. Aynı yıl Güney Kafkasya Krayı yerel gelirlerinin namestnik emrine verilmesi meselesiyle ilgili Maliye Bakan'ını bizzat bilgilendirmek için St. Petersburg'a gönderildi. 1859'da Kafkasya Namestniği Baş Yönetimi'nin yeniden düzenlenmesiyle bu birimde Mali Daire Müdürlüğü görevine ve Namestnik Kurulu üyeliğine atandı. Aynı yıl Devlet Müfettişliği (Sayıştay) bünyesinde kurulan mali denetim usulünün düzenlenmesi komisyonuna Kafkasya sivil yönetimi vekili olarak katıldı. 1862 yılında bu sefer Güney Kafkasya demiryollarıyla ilgili etüt çalışması için yeniden Petersburg'a gönderildi. Güney Kafkasya demiryolu inşaatına sermaye bulmak için gönderildiği İngiltere'de Rothschild ile görüştü. Büyük Knez Mihail Nikolayeviç Romanov'un namestnikliği döneminde 1862'de 3. Derece memurluğa yükseltilerek Özel Müsteşar (*tainny sovetnik*) unvanı aldı. Eylül 1863'te Erivan Guverniyası'na teftiş amaçlı görevlendirildi. Bu görevi yürütmenin yanı sıra aralık ayında guberniyanın sivil idaresi amirliği vekâleten ona verildi. Kafkasya'daki bu son görevi neticesinde 1863 Yılı Erivan Guverniyası Yönetimi ve 1861-1863 Erivan Guverniyası Teftişi şeklinde iki rapor hazırladı. Böylece 18 yıllık Kafkasya'daki memurluk hayatı sona erdi. Haritonov'un kaleme aldığı Kafkasya ve buradaki Rus idaresi hakkında kıymetli bilgiler içeren anıları 1894 yılında *Russakay Starina*'nın 1-5 sayılarında yayınlamıştır. Bk. (Goldberg, 1897, ss. 374-376).

²⁶ Graf (Knez) Aleksey Fyodoroviç Orlov (1786-1861), 1801'de Dışişleri Bakanlığı'nda (*Kollegiya inostrannih del*) devlet hizmetine başladı. 1804'te orduya girdi ve 1805, 1806-1807 ve 1812'deki Vatan Savaşı'nda Napolyon Fransa'sına karşı savaflara katıldı. Borodino Muharebesinde yedi yerinden yaralandı. 1813-1814 yıllarında Sezareviç (Şehzade) Konstantin Pavloviç'in yaverliği vazifesini yerine getirdi. 1817'de tümgeneral, 1820'de general yaver rütbelerini aldı. 25 Aralık 1825'te Dekabrist (Aralıkçılar) Ayaklanması'nın bastırılmasında gösterdiği gayret ve cesaretle yeni imparator I. Nikolay'ın gözüne girmeyi başardı ve başarısına karşılık olarak "graf" unvanıyla taltif edildi. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında İmparator I. Nikolay'a refakat etti, birçok cephede bulunarak Türklere karşı harekâtlara katıldı. 1829'da Osmanlı Devleti ile barış görüşmelerine katıldı ve savaşa son veren Edirne Antlaşması'nın imzalanmasında görev aldı. Antlaşma sonrası İstanbul'da olağanüstü elçi statüsüyle Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi ve taraflar arası yakınlaşmanın sağlanması için diplomatik görevine devam etti. 1830'da Kutsal İttifak çerçevesinde Avusturya ile Fransa'ya karşı diyalogu kuvvetlendirmek amacıyla diplomatik görevle Viyana gönderildi. Aynı yıl Polonya'da isyanın patlak vermesi üzerine buraya teftiş için görevlendirildi. 1832'de Prusya, Hollanda ve İngiltere'ye Belçika-Hollanda meselesiyle ilgili diplomatik görüşmelerde bulunmak için görevlendirildi. 1833'te Osmanlı Devleti ile Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalanmasında görev aldı. Bu antlaşmanın imzalanmasındaki diplomatik başarısından ötürü Süvari General unvanıyla taltif edildi. 1833'te I. Nikolay'a Avusturya ziyaretinde refakat etti ve Osmanlı'nın yıkılması senaryosu ile Polonya meseleleriyle ilgili görüşmelere katıldı. 1839'da Sezareviç (Şehzade) Aleksandr Nikolayeviç'in eğitmeni olarak

etmesiyle son bulduğunu yazmaktadır. Bununla birlikte Haritonov, anılarında Knez A. İ. Çeruşev'in Kafkasya'daki işlerin gidişatını kontrolü altında tutma arzusuyla Neydgardt'ın yerine General D. Ye. Osten-Saken²⁷ ile Knez V. A. Dolgorukov'u²⁸ önerdiğinden de bahsetmektedir. Fakat bu iki isim de I. Nikolay'ın Kafkasya Namestnikliği görevi için arzu ettiği şekilde askerî ve idari alanda yeteneğe sahip olmayıp İmparator'un güvenini arkasına alarak kendi iradesiyle hareket edebilecek nitelikte amirler değillerdi. Bu nedenle de İmparator tarafından göz ardı edilmişlerdi ("İz vospominaniy A. A. Haritonova", 1894, s. 104).

Çağdaş Kafkasya uzmanlarından V. V. Degoyev ise Kafkasya Namestnikliği görevine aday olarak General A. P. Yermolov'un²⁹ isminin geçtiğine dair o dönemde yaygın olan söylentiden bahsetmektedir.

görevlendirildi ve ona seyahatlerinde refakatçi oldu. 1845'te İmparator Özel Kaçkıları Yasası 3. Dairesi'nin başkanlığına atandı ve liberal akımların yayılmasına karşı tedbirler alınmasıyla ilgilendi. 1840'lı yılların ikinci yarısında Kafkasya ve Sibirya komitelerinde üye olarak görev aldı. 1853-1856 Kırım Savaşı sonrasında Paris Konferansı'na elçi olarak görevlendirildi ve Paris Antlaşması'nda Rusya aleyhine şartların yumuşatılması ve Rus çıkarlarının maksimum derecede korunmasıyla vazifelendirildi. Rusya'ya döndükten sonra Devlet Konseyi, Bakanlar Komitesi ve Kafkasya ile Sibirya komitelerinin başkanlığına atandı. II. Aleksandr'ın taç giyme töreninin ardından knez unvanıyla taltif edildi. II. Aleksandr döneminde, köylülerin özgürleştirilmesi meselesine sıcak bakmamasına ve bu konunun ya dondurulması ya da oldukça sınırlı bir şekilde hayata geçirilmesini savunmasına rağmen köylü reformu projesinden sorumlu komitenin başına atandı. Bu onun devlet hizmetindeki son görevi oldu. Bk. ("Aleksy Fedoroviç Orlov, graf i knyaz", 1914, ss. 160-161).

²⁷ General Dmitriy Yerofeyeviç Osten-Saken (1790-1881), 1804'te devlet hizmetine girdi. Fransa karşısında 1805, 1806 ve Vatan Savaşı olarak adlandırılan 1812'deki savaşlara katıldı. Başta Borodino Muharebesi olmak üzere cephelerde gösterdiği üstün başarılarından ötürü 3. Derece Anna ve 4. Derece Vladimir nişanlarıyla ödüllendirildi. 1813 ve sonrasında katıldığı askerî harekâtlardaki başarılarından ötürü 2. Derece Anna Nişanını alan Osten-Saken, 1816'da albaylığa terfi edildi. 1824'te tümgenerallik rütbesine yükseltildi ve Müstakil Kafkasya Kolordusu bünyesinde tümen komutanı olarak görev aldı. Burada ilk olarak Lezgiler üzerine düzenlenen sefere katıldı. Ardından 1826-1828 Rus-İran savaşında görev aldı. Şah Abbas Mirza'nın ilk mağlubiyetinde önemli rolü oldu. Buradaki başarısından ötürü 3. Derece Vladimir Nişanıyla taltif edildi. Geçici olarak Nahçıvan Oblastı amirliğini üstlendi. Şah Abbas'ın yeniden saldırıya geçtiği istihbaratı üzerine inisiyatif olarak harekete geçti ve Tebriz'e kadar ilerleyerek burayı işgal etti. 1828-1829 yılları arası Müstakil Kafkasya Kolordusu Kurmay Başkanlığı görevine vekâleten atandı. Osmanlı'ya karşı savaşta Kars kalesi kuşatmasına sağ kanat komutanı olarak katıldı. Buradaki başarısından dolayı 3. Derece Georgiy Nişanıyla ödüllendirildi. Ahıska'nın alınmasındaki başarısından ötürü 2. Derece Aziz Vladimir Nişanıyla taltif edildi. 1829'da Ahıska Paşalığı'nın başına atandı. Bu görevindeyken Acara üzerine iki sefer düzenledi. Burada Kolordu Başkumandanı İ. F. Paskeviç'in emirlerine uymaması ve bunun sonucunda asker kaybına ve başarısızlığa mâl olması sebebiyle onunla arası açıldı. Paskeviç, Osten-Saken'i durumu I. Nikolay'a gönderdiği raporda da şikâyet etti. Osten-Saken, Kafkasya'daki görevi ardından Polonya isyanının bastırılmasında ve Kırım Savaşı'nda kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirdi. Savaş sonrası "graf" unvanı verilen Osten-Saken aynı zamanda Devlet Konseyi üyesi olarak atandı. Bk. ("Dmitriy Yerofeyeviç Osten-Saken, graf", 1914, ss. 198-199; "Osten-Saken (graf Dmitriy Yerofeyeviç)", 1897, s. 334).

²⁸ Knez Vladimir Andreyeviç Dolgorukov (1810-1891), 1828'de ordu hizmetine girdi. Polonya isyanının bastırılmasında görev aldı. 1833'te Savaş Bakanı Knez A. İ. Çeruşev'in yaveri olarak atandı. 1836'da Kafkasya'ya görevlendirildi. Burada Korgeneral A. A. Velyaminov'un birlikleriyle Kuban ardına sefere çıktı. 1838'de Münih'e görevlendirildi. 1841'de Tombov, Penzen, Simbir, Kazan, Nijegorod ve Yaroslavlsk guberniyalarına levazım denetimi için gönderildi. 1856 yılına kadar levazım işlerinde önemli tecrübe kazandı. 1856'da Savaş Bakanlığı bünyesindeki Savaş Konseyi üyeliğine getirildi. Aynı yıl korgeneralliğe terfi ettirildi ve Moskova Genel Gubernatoru olarak atandı. 1867'de Süvari Generali rütbesine yükseltildi. 1881'de Devlet Konseyi üyeliğine atandı. 1891'de Moskova Genel Gubernatoru görevinden emekli oldu ve aynı yıl öldü. Bk. ("Vladimir Andreyeviç Dolgorukov, knyaz", 1912, s. 168).

²⁹ Aleksy Petroviç Yermolov (1777-1861), Topçu Generali rütbesine kadar yükselmiş, Napolyon'a karşı verilen Vatan Savaşı ve Kafkasya'da Rus hâkimiyetinin tesisinde öne çıkmış, 19. yüzyılın ilk yarısının en önemli ve ünlü askerî simalarındandır. Erken yaşta askerî eğitime başlayan Yermolov, ordudaki ilk savaş tecrübesini ise Polonya'ya karşı 1794'te

Bununla birlikte Degoyev, eserinde Vorontsov'un İmparator'un favorileri arasında yer almadığı yönündeki bir başka iddiaya da yer vermektedir (Degoyev, 2001, ss. 174-175).

Vorontsov'un Kafkasya Namestnikliği görevine atanmasıyla ilgili sürece Kafkasya Savaşı kahramanlarından A. H. Benkendorf'un³⁰ yeğeni Graf K. K. Benkendorf'un³¹ anılarında da değinilmektedir. Benkendorf, I. Nikolay'ın hiç sempati duymamasına rağmen bölgedeki durumu düzeltmesi umuduyla Vorontsov'a yetkilerinin bir kısmını vermek zorunda kaldığını aktarmaktadır. Ona göre İmparator'un Vorontsov'a karşı bu hissiyatına onu rakip olarak gören Petersburg ve Moskova'daki bürokratlar sebep olmuştur (Kolyubakin, 1910, s. 195).

28 Eylül (10 Ekim) 1846'da I. Nikolay'ın Kafkasya Namestniği Kaççılara Müdürü S. V. Safonov³² ile olan sohbetinde Vorontsov hakkında dile getirdiği duygu ve düşünceleri, onun bu göreve seçimi

dönemin ünlü büyük Rus generallerinden A. V. Suvorov komutasında edindi ve bu savaştaki başarıları dolayısıyla bizzat Suvorov'un elinden 4. Derece Georgiy Nişanını aldı. 1796'da dönemin Kafkasya Genel Gubernatoru V. A. Zubov'un emrinde İran seferine katıldı ve Derbent üzerine düzenlenen hücumdaki başarısı dolayısıyla 4. Derece Aziz Vladimir Nişanıyla taltif edildi. Bu sefer sonrası yarbay rütbesine yükseltildi. İmparator I. Pavel dönemi 1798'de askerî hizmetten uzaklaştırma aldıysa da İmparator I. Aleksandr tarafından orduya yeniden alındı ve 1805-1807 arası ünlü Rus General M. İ. Kutuzov'un komutasındaki orduda Napolyon savaşlarına katıldı. 1812 Vatan Savaşı'nda, bilhassa da Borodino muharebesinde üstün başarılarla imza attı. 1812'de Paris'in işgalinde görevler aldı. Burada doğrudan imparatorundan aldığı emirleri başarıyla yerine getirdi. İsmi Savaş Bakanlığına aday gösterilmişse de İmparator onu Kafkasya idaresinin ve ordusunun başına atamayı tercih etti. Böylece 1816'da Gürcistan'a Baş Yönetici ve Müstakil Kafkasya Orduları komutanı olarak atandı. Bununla birlikte diplomatik görevle İran'a gönderildi ve bu görevini başarılı şekilde yerine getirerek İran ile 1826 yılına kadar dostane ilişkiler kurulmasını sağladı. 1818'de İmparator I. Aleksandr'ın da olurluğuyla Kafkasya'da Rus hâkimiyetini kurmak için büyük çaplı harekâtlara başladı. Çeçenistan, Dağıstan ve Kuban'da inşa ettirdiği yeni kale ve istihkâmlarla Kafkas Hattını kuvvetlendirdi ve Terek'ten Sunja'ya kaydırarak güvenlik alanını genişletti. Daha önce Rus ordularının ulaşamadığı mevkilere ve köylere seferler düzenledi. Kafkasya'nın güneyinde ise birçok hanlığın egemenliğine son vererek buraların doğrudan Rus hâkimiyetine girmesini sağladı. İmparatorluğun Kafkasya hâkimiyeti açısında gösterdiği yararlılık I. Nikolay'ın 1825'te tahta çıkmasının ardından önemini yitirdi. 1826'da İran'ın saldırıya geçmesi, Petersburg nazarında Yermolov'un öngörüsüzlüğüyle değerlendirildi. Savaş sırasında İmparatorun gözdelelerinden Paskeviç Kafkasya'ya orduların komutasını üzerine almak üzere görevlendirildi. İkili arasındaki yetki çatışması neticesinde Yermolov emekliliğini istedi ve görevden ayrılarak Moskova'ya yerleşti ve ömrünün sonuna kadar burada emekliliğini geçirdi. Diğer taraftan onun Kafkasya'da yerli halklara karşı uyguladığı şiddet, zülüm ve baskılar Kafkasya'da bağımsızlık savaşının fitilini ateşledi. Bk. ("Yermolov, Aleksey Petroviç", 1912, ss. 341-347). Aleksey Petroviç Yermolov'un biyografisi ve Kafkasya Başkomutanlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Kerimov, 2012).

³⁰ Aleksandr Hristoforoviç Benkendorf (1783-1844), 1803'te Gürcistan'a görevlendirildi ve burada General Knez P. D. Tsitsianov'un emrinde Gence kalesinin alınmasında ve Lezgiler üzerine seferlerde yer aldı. 1806-1807'de Fransa, 1811'de Osmanlı, 1812-1814'te Napolyon'a karşı savaşlarda görev aldı. 1819'da general yaver, 1821'de korgeneralliğe terfi edildi. 1826-1844 yılları arasında Jandarma Şefliği görevini üstlendi. Bk. ("Benkendorf, graf, Aleksandr Hristoforoviç", 1911, ss. 470-471).

³¹ Graf Konstantin Konstantinoviç Benkendorf (1817-1857), devlet hizmetine Preobrajenskiy Leyb-Gvardii (*Muhafız*) Alayında başladı. Ardından Kafkasya'ya görevlendirildi ve burada savaş tecrübesi kazandı. 1845'te Vorontsov'un emrinde Dargo seferine katıldı. Bu seferde ağır şekilde yaralanıp eski sağlığını kaybettikten sonra hizmetine askerî diplomat olarak devam etti. Bir dönem Berlin'de askerî ajanlık görevini yerine getirdi. 1855'te general yaver rütbesine yükseltildi. Bk. ("Benkendorf, graf, Konstantin Konstantinoviç", 1911, s. 471).

³² Stepan Vasilyeviç Safonov (1811-1862), Harkov Üniversitesi'nde eğitimini tamamladıktan sonra 1825'te Novorossiya ve Besarabya Gubernatoru Graf Palen ve ardından bu makama atanan Graf Vorontsov'un kaççılarında göreve başlayarak devlet hizmetine girdi. Vorontsov'un memurluğunu yaptığı dönemde Baron A. P. Nikolai ve M. P. Şerbinin ile birlikte onun özel sekreteri konumuna geldi. 1845'te Vorontsov Kafkasya Namestniği olarak atandığında onun kaççılarının

hakkında ortaya atılan iddiaları zayıflatmaktadır. Nikolay, Kafkasya Namestnikliği görevine Vorontsov'u atama kararı hakkında Safonov'a Polonya Çarlığı için İ. F. Paskeviç³³, Kafkasya için de M. S. Vorontsov'dan başka bir seçeneğinin olmadığını, Kafkasya için elinde bir tek Vorontsov'un olduğunu ve onun yeteneklerine, özelliklerine sahip Rusya'da başka bir knez bulunmadığını ifade etmişti (*Arhiv K. Vorontsova*, XXXVIII, 1892, ss. 388, 397).

Nikolay'ın Vorontsov'a yaklaşımı, ona yazdığı samimi mektuplara da yansımaktaydı. "Benim sevgili ve hayırlı arkadaşım" sözleriyle başlayan ve "Daima size sadık kalbim ve gönlümle, şefkatle sizi seven Nikolay" sözleriyle biten mektuplarında Nikolay, Vorontsov'un sağlık durumu ve ailesi ile yakından alakadar olurken, onu Petersburg ve Avrupa'daki gelişmeler hakkında bilgilendirmekte, yorumlarını onunla paylaşmakta, bazı generallerle ilgili olumlu-olumsuz kanaatlerini ona aktarmaktaydı (Tereşina, 2014, ss. 241-243). Vorontsov'u İmparator nezdinde bu kadar yücelten, onun bu önemli göreve seçilmesini sağlayan nitelikleri, meziyetleri nelerdi? Mihail Semyonoviç Vorontsov kimdi ve neler yapmıştı?

C. MİHAİL SEMYONOVİÇ VORONTSOV'UN HAYATI ve DEVLET TECRÜBESİ

M. S. Vorontsov'un ailesi, aldığı eğitim ve en önemlisi de ifa ettiği muhtelif devlet görevleri Kafkasya Namestnikliği'ne atanma nedenleri hakkında fikir vermektedir. Onun hayat hikâyesi aynı zamanda Rusya'da yetenekli bir bireyin işbaşına gelişine ve devlet hiyerarşisi içerisinde yükselişine dair iyi bir örnek olması bakımından da önemlidir. Mihail Semyonoviç, kökenleri XIII. yüzyıla dayanan bir soydan gelmekteydi. Bu soyun kurucusu Semion Afrikanoviç 1287'de 3.000 savaşçıyla birlikte Almanya'dan Kiev'e göç etmiş ve Ortodoksluğa geçerek Büyük Knez Yaroslav Vladimiroviç'in hizmetine girmişti. Soyun Vorontsov ismini alması ise XIV. yüzyılın ikinci yarısında Dmitriy Donskiy'in hükümdarlığı döneminde Semion Afrikanoviç'in torununun torununa "Voronets" lakabının verilmesinden sonra gerçekleşti (Şerbinin, 1858, ss. 3-4).

Vorontsovlar, XVIII. yüzyıla kadar voyvodalık, namestniklik, Duma boyarlığı gibi önemli görevlere getirildiler. 1741 yılında üst düzey bürokratlardan İllarion Gavriloviç Vorontsov'un (1674-1750) üç oğlundan Roman İllarionoviç'in (1674-1750) Yelizaveta Petrovna'nın tahta geçmesini sağlayan

müdürlüğü görevini üstlendi. 1846 yılında Kafkasya gümrük idaresine dair düzenlemeler ve Güney Kafkasya için yeni gümrük tarifesi hakkında imparatoru bilgilendirmek üzere Petersburg'a görevlendirildi. 1851'de senatör olarak atandı. Bk. (Poliyevktov, 1904, ss. 209-210).

³³ İvan Fyodoroviç Paskeviç (1782-1856), 1800 yılında eğitimini tamamladıktan sonra 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'na katıldı. 1812'de Napolyon'a karşı verilen Vatan Savaşı'nda, sonrasında da sınır dışı harekâtlarda 26. Piyade ve 2. Grenadiye tümeni komutanı olarak görev aldı ve Paris'in işgalinde bulundu. 1817-1819 yıllarında Büyük Knez Mihail Pavloviç Romanov'un emrinde bulundu. 1825 yılında kolordu komutanlığı görevine getirildi. 1826'da Güney Kafkasya'daki birliklerin başına atandı. Mart 1827'de ise Kafkasya Baş Yöneticiliği görevini alarak Kafkasya askerî ve sivil idaresini kendi emri altında topladı. 1826-1828 İran-Rus ve 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşlarında Kafkasya birliklerinin başkomandanlığını yaptı. İmparator I. Nikolay'a oldukça yakın olan Paskeviç, onun muhafazakâr politikalarının da önemli bir temsilcisi rolünü üstlendi. Kafkasya'daki görevi sırasında yerel halklar üzerine oldukça sert cezalandırma harekâtları düzenledi. 1830-1831 Polonya isyanını bastırmak üzere buraya gönderildi. Ardından da Polonya Çarlığı'na namestnik olarak atandı. 1848-1849 Macar isyanını bastırılmasında Rus birliklerinin komutasını üstlendi. 1853-1856 Kırım Savaşı'nda batı sınırındaki Rus birliklerinin başkomutanlığı görevini yerine getirdi. Bk. ("Paskeviç İvan Fyodoroviç", 1978, s. 248). Ayrıca Paskeviç dönemi Kafkasya idaresi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Çaycıoğlu, 2021).

darbede rol alması, bu köklü ailenin devlet hizmetindeki konumu açısından dönüm noktası oldu. 1760'ta Roman İllarionoviç ve kardeşleri Graf unvanı aldılar. Böylece Vorontsovların soyu graflığa yükseldi. Bununla birlikte mason locasının ileri gelenlerinden Graf Roman İllarionoviç, 1760'ta senatör oldu. Ardından 1778-1783 yılları arasında Vladimir, Tambov, Penza ve Kostroma Genel Gubernatorluğu görevini üstlendi. Onun iki oğlundan Graf Semyon Romanoviç (1744-1832) 1753'te devlet hizmetine girdi. Semyon Romanoviç'in 1781'de yaptığı evlilikten 19 Mayıs 1782'de Mihail Semyonoviç Vorontsov dünyaya geldi (Aleksyev, 2001, ss. 35, 38; Şerbinin, 1858, ss. 4-5; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 5-8, 19).

Graf Mihail Semyonoviç Vorontsov, babası Graf Semyon Romanoviç'in 1783'te Venedik'e, ardından 1785'ten ömrünün sonuna kadar kalacağı Londra'ya atanması neticesinde burada eğitim aldı (Şerbinin, 1858, ss. 5-6). 10-11 yaşlarındayken İngilizce ve Fransızcaya hâkim duruma gelen Vorontsov, bunlara Grekçe, Latince ve Almancayı da ekledi. Diğer taraftan babası Semyon Romanoviç, oğlunun ileride devlet hizmetine girmesini arzu ettiği için onun Rusça eğitimine de oldukça önem verdi. Bu sayede yabancı bir ülkede büyümesine rağmen Mihail Vorontsov, ana diline hâkim şekilde yetişti (O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 24, 27).

I. Aleksandr'ın tahta geçmesinin ardından Graf Semyon Romanoviç, oğlu Mihail'i devlet hizmetine girmek üzere memleketine geri gönderdi. Böylece Mihail, 2 (14) Ekim 1801'de orduda göreve başladı. Vorontsov, hakkı olan tuğgenerallik rütbesinden yaşının genç olması dolayısıyla kendi isteğiyle feragat etti ve ordudaki vazifesine teğmen olarak alt rütbeyle başladı (Savelyev, 2011, s. 22; Şerbinin, 1858, ss. 7-8). Savaş tecrübesi kazanmak amacıyla 1803'te kendi talebiyle Gürcistan'a gönderildi. Burada dağlılarla savaş hâlinde olan Knez P. D. Tsitsianov'un³⁴ başkomutanlığındaki orduda görevlendirildi. Devlet hizmetindeki ilk yıllarında Mihail Semyonoviç'in hamiliğini amcası İmparatorluk Şansölyesi Graf Aleksandr Romanoviç Vorontsov üstlendi. Onun Tsitsianov ile olan kişisel ilişkileri, başkomutanın genç Vorontsov'a askerî eğitim ve tecrübe kazanması konusunda özel ilgi ve alaka göstermesini sağladı (Şerbinin, 1858, s. 8; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 38-39).

M. S. Vorontsov, ilk savaş tecrübesini 2 Aralık 1803'te Gence kuşatmasında edindi. Ardından 28 Aralık 1803 (9 Ocak 1804)-15 (27) Ocak 1804 tarihleri arasında Lezgilere karşı Car Balaken üzerine, Haziran 1804 başında İran'a karşı Revan Hanlığı üzerine ve Ocak 1805'te dağlarda Rus hâkimiyetine başkaldıran Osetler üzerine düzenlenen seferlere katıldı. Bu seferlerde gösterdiği üstün cesaret, kararlılık ve başarılarından dolayı sırasıyla 3. derece Azize Anna, 4. derece Aziz Vladimir ve 4. Derece Aziz Georgiy nişanlarıyla mükâfatlandırıldı. Onun başarısı ve gayreti Tsitsianov'un İmparator'a yazdığı mektuplara da yansdı. Bu sayede Vorontsov'un rütbesi 24 Ağustos 1804'te henüz 22 yaşındayken yüzbaşılığa

³⁴ Pavel Dmitriyeviç Tsitsianov (1754-1806), Gürcü asıllı knez unvanına sahip soylu Tsitsişvili ailesine mensuptur. 1786'da Rus ordusunda hizmete başlamış ve İmparatoriçe Yekaterina dönemi görev aldığı ikinci Osmanlı-Rus Savaşı'nda üstün başarılar elde ederek göz doldürmüştür. Yekaterina'nın buyruğuyla 1797'de Güney Kafkasya'ya Graf Zubov emrinde göreve tayin edilmiştir. 1797'de ordudan ayrılmışsa da İmparator I. Aleksandr döneminde yeniden ordu hizmetine geri dönmüştür. 1802'de Kafkasya'ya Astrahan Askerî valiliği, Gürcistan Başkomutanlığı ve piyade müfettişliği görevlerine atanmıştır. Görev süresi boyunca askerî ve diplomatik yollarla Dağıstan, Güney Kafkasya ve Hazar kıyısındaki çeşitli yerel beylikleri Rusya'nın itaati altına almayı başardı. 1806 yılında Bakü kalesi üzerine düzenlediği seferde kalenin teslim görüşmeleri esnasında Bakü beyi Hüseyin Han tarafından öldürüldü. Bk. ("Tsitsianov Knez Pavel Dmitriyeviç", 1903, s. 275).

yükseltildi (Romanovski, 1881, s. 297; Şerbinin, 1858, ss. 10, 22-23; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 40, 42-43, 46-49).

Vorontsov, ilk diplomatik görev tecrübesini de Kafkasya'da edindi. Tsitsianov, 3 (15) Ocak 1804'te Rusya'nın tabiiyetine girme talebinde bulunan İmereti Kralı II. Solomon ile bu konudaki diplomatik görüşmeleri yürütme görevini Vorontsov'a verdi. Vorontsov tarafından yürütülen görüşmeler neticesinde 25 Nisan (7 Mayıs) 1804'te II. Solomon Rusya'ya sadakat yemini etti (Şerbinin, 1858, ss. 16, 19; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 43-45, 49.).

Yüzbaşı Graf Vorontsov, oldukça zorlu koşullar altında katıldığı Oset seferinin ardından Mayıs 1805'te Petersburg'a geri döndü. Daha sonra Eylül 1805'ten itibaren Napolyon'a karşı Avrupa topraklarındaki askerî seferlere katıldı ve Fransa'ya karşı savaşta yer aldı.³⁵ 1806'da Prusya'ya yardıma gönderilen Rus birlikleri hakkında Prusya Kralı ile diplomatik görüşmeler gerçekleştirdi. 14 Aralık 1806'da katıldığı muharebedeki başarısından ötürü 12 (24) Ocak 1807'de albaylığa terfi edildi. Eylül 1809'dan itibaren Osmanlı-Rus savaşında Knez P. İ. Bagration'un³⁶ başkomutanlığındaki orduda Narva Piyade Alayı Komutanı olarak görev yaptı. Pazarcık'ın ele geçirilişindeki üstün başarısı nedeniyle 14 (26) Haziran 1810'da Vorontsov'un rütbesi tümgeneralliğe yükseltildi. Savaşın devamında gösterdiği üstün hizmet ve başarılarından dolayı aldığı imparator reskriptleriyle 3. Derece Aziz Vladimir, 2. Derece Azize Anna, 2. Derece Aziz Vladimir ve Vidin kuşatmasında aldığı galibiyet sebebiyle de 3. Derece Aziz Georgiy nişanlarıyla mükâfatlandırıldı. Vorontsov, Pazarcık'tan sonra Varna kuşatmasına da katıldı, fakat kuşatma başarısız oldu. 1812'de Osmanlı ile imzalanan Bükreş Antlaşması neticesinde Besarabya, Rusya sınırlarına dâhil edildi. Aynı yıl Napolyon'a karşı savaşa katılan Vorontsov, ağır yara aldığı Borodino muharebesinde gösterdiği kahramanlık nedeniyle 1. Derece Azize Anna Nişanına layık görüldü. 4 (16) Şubat 1813'te korgenerallik rütbesine terfi edildi. Napolyon'un ordularıyla girdiği muharebelerdeki cesaret ve başarısından dolayı Ekim 1813'te Aziz Aleksandr Nevskiy, Şubat 1814'te 2. Derece Aziz Georgiy nişanlarıyla taltif edildi (Şerbinin, 1858, ss. 22-25, 29-30, 34-41, 46, 51, 53, 64, 115, 153; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 42, 48-49, 54-55, 57-59, 63-64, 75, 96).

Disiplin ve başarısı sayesinde İmparator'un güvenini kazanan Graf Vorontsov, Napolyon karşısındaki zaferin ardından 1815'te Fransa'da konuşlandırılan işgal orduları bünyesindeki müstakil

³⁵ Napolyon'a karşı Nisan 1805'te İngiltere-Rusya-Avusturya arasında kurulan ittifak ("Üçüncü Koalisyon"), Fransa ile Austerlitz'de girdiği savaşı kaybetmiştir. Bu savaşa "Üç İmparatorlar Muharebesi" de denilmektedir. Nitekim Fransa, İngiltere ve Rusya imparatorları ordularının başında bizzat yer almıştır. Bk. (Armaoğlu, 2014, s. 82).

³⁶ Pyotr İvanoviç Bagration (1765-1812), Rus ordusunun önde gelen kurmaylarından olup Gürcü asıllı soylu bir aileye mensuptur. Rus ordusunda hizmete 1782 yılında Kafkasya msket piyade alayında çavuş rütbesiyle başladı. 1788'de Özi kuşatmasında ve 1794'teki muharebede göstermiş olduğu cesaretle dönemin ileri gelen komutanlarından A. V. Suvorov'un dikkatini kazandı ve onun komutasında 1799'da Fransız ordularına karşı İtalya'nın kuzeyine ve İsviçre'ye düzenlenen seferlere tuğgeneral rütbesiyle katıldı. 1805'te Rusya-Avusturya-Fransa savaşında gösterdiği üstün başarılar sayesinde dönemin bir diğer önde gelen komutanlarından M. İ. Kutuzov'un takdirini kazandı ve tümgeneralliğe terfi etti. 1808-1809 İsveç ile savaşta gösterdiği başarılar neticesinde piyade general rütbesini aldı ve Moldova Ordusu Başkomutanlığına getirildi. Bu görevinde Tuna boyunda Osmanlı birliklerine karşı zafer elde etti. 1811'de daha sonra 2. Batı Ordusu ismini alacak olan Podolsk Ordusu Komutanlığına atandı. Bu ordunun başında 1812'de Napolyon'a karşı Vatan Savaşı'na katıldı, Borodino Muharebesinde önemli başarılarla imza attıysa da bu savaşta hayatını kaybetti. Bk. ("Bagration, Pyotr İvanoviç", 1950, ss. 26-27).

Rus kolordusunun başına atandı. Böylece geçmişte A. V. Suvorov³⁷ ve P. A. Rummyantsev³⁸ gibi Rus tarihinin ünlü komutanlarının emrinde seferlere katılmış birçok komutan, 33 yaşındaki Vorontsov'un emrine girdi. Vorontsov, 1818'e kadar üç yıl boyunca Fransa'daki bu kolordunun komutanlığı görevini askerî, siyasi, idari, adli ve iktisadi alanlarda başarıyla yerine getirdi. Bu görevi esnasında Mart 1818'de komutası altındaki birlikleri teftiş için gelen imparator halefi Büyük Knez Nikolay Pavloviç Romanov ile tanıştı. Birliklerin durumundan gayet hoşnut kalan Şehzade Nikolay, Vorontsov'a teşekkürlerini bildirdi ve akşam onun tarafından düzenlenen baloya katıldı. Vorontsov, üç yılın sonunda başarılı hizmeti karşılığında 1. Derece Aziz Vladimir Nişanıyla ödüllendirildi (Şerbinin, 1858, ss. 162-163; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 115-116, 141-142).

Devlet hizmetine girdikten sonra kendisine verilen askerî, idari ve diplomatik görevleri başarıyla yerine getiren Vorontsov, 7 (19) Mayıs 1823'te Novorossiya Genel Gubernatoru ve tam yetkili Besarabya

³⁷ Aleksandr Vasilyeviç Suvorov (1730-1800), Rus askerî tarihinin hiç savaş kaybetmemiş ve "Generalissimo" unvanı almış en ünlü komutanlarından. 1748'de orduya girdi ve altı yıl boyunca Semyonovsky Muhafız Alayı'nda görev yaptı. 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nda ilk savaş deneyimini Prusya karşı savaşarak kazandı. 1762'de albay rütbesiyle taltif edildi. 1763-1772 yılları arasında Polonya'ya askerî müdahalede görev aldı ve Polonya kuvvetlerini yenerek bu ülkenin Avusturya, Prusya ve Rusya arasındaki ilk paylaşımının yolunu açtı. 1770'te tuğgeneralliğe yükseltildi. 1768-1774 Rus-Türk Savaşı'na 1773'te katıldı ve Balkanlardaki muharebelerde Feldmareşal P. A. Rummyantsev'in emrindeki orduda Başkomutan (general-anşef) İ. P. Saltikov kumandasındaki kolorduya görevlendirildi. Osmanlı birliklerine karşı Bulgaristan'ın Silistre kentindeki Turtukaya Kalesi'nin zaptında, Harşova ve Kozluca muharebelerinde başarılar kazandı. 1774'te tümgeneralliğe terfi edildi ve aynı yıl 6. Moskova Tümeni Komutanlığına atandı. Yine bu yıl Puğaçov isyanını bastırmakla görevlendirildi. 1776-1779 yılları arasında 1777'de Kırım'da Devlet Giray'ın bastırılması ve Rusya yanlısı Şahin Giray'ın han ilan edilmesini sağladı. Aynı yıl Kuban Kolordusu Komutanlığına görevlendirildi ve bölgede bulunduğu süre zarfında başta Nogaylar olmak üzere Rus hâkimiyeti için tehdit olarak görülen yerli halkları şiddetle bastırdı ve Kuban-Terek hattında garnizonlarla savunma hattı sistemi kurarak yeni sınırların güvenliğini kuvvetlendirdi. 1778-1779, 1782-1784 yılları arasında Kuban'ı da emrinde tutacak şekilde Kırım'daki orduların komutasını üstlendi. Buradaki askerî ve idari faaliyetleriyle Rusya'nın Kırım üzerinde hâkimiyetini kuvvetlendirdi. Neticede de Kırım'ın Rusya'ya ilhakını sağladı. 1785'te başkomutanlığa (general-anşef) yükseltildi. 1787-1791 Osmanlı Rus Savaşında görev aldı ve İsmail Kalesi'nin zaptı gibi savaşın kaderini belirleyen başarılarla imza attı. 1794'te Rummyantsev tarafından Polonya'daki isyanın bastırılmasıyla görevlendirildi. Aynı yıl feldmareşal rütbesine yükseltildi. 1790'lı yıllarda Fransa'ya karşı askerî harekâtlarda görev aldı. 1799'da Rus orduları başkomutanı olarak atandı. Rus ve Avusturya birliklerinin başında İtalya ve İsviçre harekâtlarını düzenledi. Suvorov, muharebelerdeki başarılarının yanı sıra geliştirdiği askerî strateji ve taktiklerle de Rus askerî tarihinde önemli bir komutan olarak yerini almıştır. Bk. ("Suvorov, Aleksandr Vasilyeviç", 1956, ss. 189-193).

³⁸ Pyotr Aleksandroviç Rummyantsev (1725-1796), Rus askerî tarihinin en ünlü komutan ve devlet adamları arasında yer almaktadır. Küçük yaştan itibaren askerî eğitim almaya başlamış ve henüz 15 yaşındayken asteğmen (*podporuçik*) olarak Finlandiya'da İsveç'e karşı savaşa katılmıştır. 1743'te albay rütbesiyle Voronej piyade alayına atandı. 1755'te tuğgeneralliğe terfi etti. 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nda 1757, 1759, 1761 tarihlerindeki muharebelere katıldı. Başarılarından dolayı rütbesi tümgeneralliğe, ardından orgeneralliğe ve başkomutanlığa (general-anşef) yükseltildi. 1764'te Malorossiya (Küçük Rusya; bugünkü Ukrayna topraklarının önemli kısmı ile Belarus, Polonya ve Rusya topraklarının bir kısmını içine alan bölge) Genel Gubernatoru olarak atandı. 1790'lı yıllara kadar yürüttüğü bu görevi süresinde Ukrayna'nın tüm özerk yapılarına son vererek bölgede kati Rus hâkimiyetini tesis etti. Bununla birlikte bölge idari taksimatına dair düzenlemelerde bulundu. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda 2. Ordu, ardından 1. Ordu Komutanlığına atandı. Bu savaşta üstün başarıları dolayısıyla feldmareşalliğe yükseltildi ve *graf* unvanıyla taltif edildi. 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ukrayna Ordusunun Komutanlığını üstlendi. 1794'te Polonya'daki Rus ordularının başına başkomutan olarak atandı. Rummyantsev, savaşlarda ve idarecilikteki başarılarının yanı sıra Rus düzenli ordularının eğitimi ve modernleşmesinde oynadığı rolle, geliştirdiği taktik ve stratejilerle de Rus askerî tarihinde oldukça önemli bir yere sahip oldu. Bk. ("Rummyantsev, Pyotr Aleksandroviç", 1955, ss. 380-381).

Oblastı Namestniği³⁹ olarak atandı. Vorontsov'un genel gubernatorluğu altında birleştirilen Herson, Tavrida (Kırım) ve Yekaterinoslav guberniyaları ile Besarabya Oblastı'ndan oluşan Odesa merkezli bu idari birim, iki milyona yakın nüfusa ve yaklaşık 231.192 km² toprağa sahipti (O. Yu. Zaharova, 2001, s. 170). Rus, Ukraynalı, Sırp, Bulgar, Romen, Çingene, Alman, Yunan, Yahudi, Gagavuz, Nogay ve Tatarlardan oluşan bölge nüfusu çok uluslu ve çok dinli bir yapıdaydı (O. Yu. Zaharova, 2001, s. 217). Bununla birlikte Novorossiya Krayı ve Besarabya Oblastı sınır bölgesiydi ve denize çıkışı bulunmaktaydı. Ayrıca merkezi bölgelerden gelen göçmenlerin ve kolonicilerin iskân meselesinin her daim gündemde olduğu bir yerdi. Burada yabancı koloniler özel yönetim sistemine sahipti. Askerî yerleşimler ise doğrudan Savaş Bakanlığı'nın yönetimindeydi. Tüm bu unsurlar söz konusu genel gubernatorluğu özel şartlara sahip bir idari birim haline getirmekteydi (O. Yu. Zaharova, 2001, s. 169).

Sorumluluğuna verilen kraya bir koloni değil, aksine imparatorluğun bir parçası olarak bakan ve faaliyetlerini de bu doğrultuda belirleyen Vorontsov, bölgenin ekonomik olarak kalkındırılmasını kendisine şiar edindi ve bu yolda önemli girişimlerde bulundu (Çernuha, 2005, s. 237; Şerbinin, 1858, s. 165; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 60, 204). Bu doğrultuda üzümcülüğün ve hayvancılığın gelişmesini sağladı. Ziraatın gelişimi için Güney Rusya Ziraat Cemiyeti'ni kurdu. Başkanlığını bizzat üstlendiği cemiyetin amacını başarıyla yerine getirdi (O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 295-300, 303). Göreve atandığında oldukça kötü durumda olan karayollarını altı yıl içinde büyük ölçüde iyileştirdiği gibi buna ilaveten yeni yollar inşa ettirdi. Ayrıca Karadeniz'de buharlı gemi seferlerini başlattı ve böylece Kırım'ı Kafkasya, İstanbul ve Trabzon limanlarına açtı.⁴⁰ Vorontsov'un bölge ekonomisini geliştirmeye yönelik bu faaliyetleri kısa sürede gözle görülür sonuçlar vermeye başladı.⁴¹ Genel Gubernatorluk merkezi olan Odesa, aynı zamanda ticari bir merkeze dönüşerek Petersburg, Moskova ve Varşova'dan sonra Rusya'nın en büyük dördüncü şehri hâline geldi (Oleynikov, 2012, ss. 253-254).

Vorontsov, bölgenin gelişimine yönelik iktisadi girişimlerin yanı sıra sorumluluğu altındaki krayda birçok kültürel faaliyette de bulundu. Bu çerçevede bölgede tiyatrolar, müzeler, kütüphaneler ve okullar açtı. Hayır kurumlarına yönelik düzenlemeler getirdi. Odesa'da müstakil Eğitim Bölgesi (okrug) kurdu. Sağır ve dilsizler için eğitim merkezi açtı. Novorossiya'da istatistik komitesi oluşturdu (Şerbinin, 1858, s. 210). Doğu dilleri okulu başta olmak üzere bölge ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak çok sayıda meslek okulu açtı. Bilimsel çalışmaları teşvik etti ve destekledi. Bölgede çeşitli dillerde süreli yayınların çıkarılmasına önayak oldu (O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 303-305, 307-309).

Vorontsov, 1775 Guberniyalar Yasası'na göre sınır guberniyalarından sorumlu genel gubernatorlara verilen salgın hastalıklara, doğal afetlere, halk isyanlarına ve dış düşmanlara karşı

³⁹ Vorontsov'un zamanla sivil yapıyı yerleştirdiği Besarabya'nın sivil yönetim yapısına geçmesi ve imparatorluğun diğer guberniyaları ile aynı sivil yönetim kurallarına tabi kılınması mümkün hâle geldi. Bunun üzerine Vorontsov'un talebiyle 1826'da Besarabya Namestnikliği görevi kaldırıldı ve onun yerine Vorontsov'un unvanı Novorossiya ve Besarabya Genel Gubernatoru şeklinde değiştirildi. Bk. ("Vospominaniya M. P. Şerbinina", 1876, s. 287).

⁴⁰ İlk ticari buharlı gemi 6 Temmuz 1828'de inşası tamamlanan "Odesa" oldu. Bk. (Şerbinin, 1858, ss. 174-175; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 273-274).

⁴¹ 1836-1838 yıllarında Karadeniz ve Azak limanları ticaret hacmi 15.509.819 gümüş rubleyken 1839-1841 arası dönemde bu rakam 26.321.395 rubleye çıktı. Buna paralel şekilde başta Odesa olmak üzere liman şehirlerinin nüfusu da 5 yıl içinde muazzam artış gösterdi. Örneğin 1832-1837 arası dönemde Odesa'nın nüfusu 13,5 bin kişi arttı. Bk. (O. Yu. Zaharova, 2001, s. 272).

toprakları koruma vazifelerini de başarılı şekilde yerine getirdi. Bunlara İsmail ve Sivastopol'deki salgınlar ile Sivastopol'de çıkan isyan ve kıtlık tehdidi karşısında aldığı önlemler örnek oluşturmaktadır.⁴² Onun bu sorunlara yönelik eylemleri ve gösterdiği çaba İmparator ve Petersburg yüksek bürokrasi temsilcileri tarafından takdir gördü ve imparatorluğun geri kalan bölgelerindeki idarecilere örnek olarak gösterildi. Her daim devlet hizmetini önceleyen Vorontsov, bu sorunlarla mücadele ederken ölüm döşeğindeki kızının yanına gitmeye dahi fırsat bulamadı (O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 256-257, 260).

Graf Vorontsov, Novorossiya ve Besarabya Genel Gubernatoru olarak sürdürdüğü idari ve askerî görevlerin yanı sıra yeni İmparator I. Nikolay tarafından 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'na ek maddelerin Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmesi için Türk tarafıyla diplomatik görüşmeleri yürütmekle görevlendirildi. Temmuz-Ağustos 1826'da gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde imzalanan Akkerman Sözleşmesi ile Rusya savaşmadan zafer elde etti.⁴³ I. Nikolay, güvenini boşa çıkarmayan Vorontsov'u bu diplomatik başarısı nedeniyle elmas Aziz Aleksandr Nevskiy Nişanı ile ödüllendirdi (Şerbinin, 1858, ss. 171-173; O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 231, 233).⁴⁴

Akkerman'daki görüşmelerde göz dolduran Vorontsov, 1828'de Osmanlı ile başlayan savaşta ilk önce ordunun erzak ihtiyacının karşılanması ile görevlendirildi. Fakat daha sonra Varna kuşatması komutanı Knez Menşikov'un yaralanması üzerine onun yerine görevlendirildi (O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 234, 236, 240-241). Vorontsov, 16 Ağustos 1828'de Varna'ya hareket etti ve 29 Eylül'de Varna'yı ele geçirdi. Rus ordularına İstanbul yolunu açan bu önemli zaferden dolayı İmparator, Vorontsov'un karargâhına gelerek onu bizzat tebrik etti (Şerbinin, 1858, ss. 175-176, 188-189, 242). 29 Ekim 1828'de Vorontsov, üzerinde elmas işlemelerle "Varna'nın alınmasına" yazılı altın kılıç ile mükâfatlandırıldı (O. Yu. Zaharova, 2001, s. 241).

⁴² Zaharova, s. 246, 251-252. Sivastopol'deki veba salgını ve ardından başlayan isyanla oluşan olağanüstü hâl koşulları gereği Vorontsov'a sadece idari-siyasi değil, askerî alanda da geniş yetkiler verildi. Bu çerçevede imparator emriyle Sivastopol'ün tüm idaresi Vorontsov'un elinde toplandı. Sivastopol şehri ile civarındaki tüm askerî birliklerin ve donanmanın komutası Vorontsov'a verildi. Genel gubernator ayrıca sivil ve askerî idarenin çeşitli birimleriyle karşılıklı ilişkilerde karşılaştığı sorunlar hakkında doğrudan imparatora başvurma, isyana karışanların suç derecesini ve cezasını belirleme, yüksek memurlar dâhil tüm sivil memurlara emir verme yetkisiyle donatıldı. Emirlerine itaatsizlik hakkında ise doğrudan imparatoru bilgilendirme ayrıcalığı tanındı. Bk. (O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 252, 254-257).

⁴³ N. Jorga'nın yorumuyla 7 Ekim 1826'da imzalanan Akkerman Sözleşmesi "*Rusya'nın bir damla kan bile akıtmadan, sadece güvensiz ve kendi içinde bölünmüş Avrupa'ya karşı demir gibi bir irade ve yeni durumları kurnazca kullanarak elde ettiği bir antlaşma*" olarak tarihe geçmiştir. Bk. (Aslantaş, 2013, s. 150).

⁴⁴ Vorontsov anılarında, Osmanlı temsilcilerinin Karadeniz sahilindeki bazı kaleleri üzerinde Rusya hâkimiyetinin kabul edilmesi konusunda direndiğinden ve İstanbul'a geri dönme tehdidinde bulunduğundan, fakat Vorontsov'un atların hazır edilmesi için elçilere geri dönüş vaktini sorması üzerine Rusya'nın istediği şekilde Akkerman Sözleşmesinin imzalandığından bahsetmektedir. Buna göre Osmanlı tarafı daha önceden kabul etmediği Anakliya, Suhum, Redutkale üzerindeki Rus hâkimiyetini tanıdı. Tuna boyundaki sınır netleştirildi. Rus tüccarları Osmanlı topraklarında serbest ticaret hakkı kazandı. Rusya dostu ülkelerin boğazları ticari amaçla kullanılması konusundaki aksaklıklar giderildi. Sırp ve Tuna prensliklerinin yetkileri genişletildi, buraya yönetici atama düzeni, Türk askerî sayısı, yıllık vergi oranı belirlendi, halkın iki yıl vergiden muaf tutulmasına karar verildi. Bu antlaşmayla Rusya istediği her şeyi elde etti. Bk. (O. Yu. Zaharova, 2001, s. 232).

Graf M. S. Vorontsov'un göz dolduran başarılarının yanı sıra başında bulunduğu Novorossiya Krayı'na komşu Kafkasya hakkında hazırladığı rapor da onun meziyetlerini göstermesi açısından önemliydi. Vorontsov, Temmuz 1835'te deniz üzerinden Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarına bir seyahat gerçekleştirmiş ve bu seyahat sonrası I. Nikolay'ın emriyle Çerkes ve Abazalarla ticaret kuralları hakkında bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor, Graf'ın kendi sorumluluğu altındaki bölgenin yanı sıra ona komşu Kafkasya hakkında da ne derece derin bilgi ve fikirlere sahip olduğunu göstermişti (Udovik, 2009, s. 216).

Vorontsov'un raporu genel anlamda Kafkasya'nın Karadeniz kıyısındaki Çerkesler ile ilgili tespitler ve bu bölgenin yönetimi hakkında önerilerden oluşmaktaydı. Raporunda Graf, direniş göstermedikleri müddetçe Rusya tebaası olan Çerkesler ile dostane ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini belirtmekte ve bu konuda ticaretin önemine değinmekteydi. Vorontsov'a göre iki taraf arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesinde en büyük engeli ise mevcut savaş durumu teşkil etmekteydi. Diğer taraftan bu halkın savaşçı karakterinden dolayı onlara karşı askerî harekâtların kesilmesi imkânsızdı. Fakat bölgenin içlerine doğru sefer ve harekâtlardan kesinlikle vazgeçilmesi, tüm gücün donanma aracılığı ile sahil kısmında hâkimiyeti sağlamaya yönlendirilmesi gerekmekteydi. Öyle ki sahil kısmında kurulacak kontrol sayesinde yabancı devletlerin bölge ile irtibatı kesilecek, dolayısıyla da Kafkasya'daki ajanlık faaliyetlerinin önüne geçilecekti. Bütün bunların yanı sıra bölgedeki sorunlara hızlı çözümler üretilebilmesi için Kafkasya Hattı Komutanı'nın Tiflis yönetimine başvurmadan doğrudan Savaş Bakanı ile irtibata geçme yetkisine sahip olması zaruruydu. Vorontsov, Abhazya kıyısındaki askerlerin sağlık durumlarının iyileştirilmesi gerektiğini vurgulayarak bu konuda da bazı öneriler getirmişti (O. Yu. Zaharova, 2001, ss. 273-278).

Vorontsov'un sunduğu rapor temel alınarak birkaç ay sonra İmparator emri yayınlandı. Buna göre Rus tüccarların Pşada (Gelincik) ve Abhazya'nın diğer kıyı bölgeleriyle ticari ilişkilerini geliştirmek için hangi tedbirleri aldığına yönelik Maliye Bakan'ından açıklama talep edildi. Abhazya kıyısındaki tümenlere ikmal sağlanması emredildi. Abhazya kıyısındaki garnizonlarda askerlerin dinlenmesi, sakince gezmesi için kale etrafına korunaklı alanlar inşa edilmesi emredildi. Son olarak Kafkasya Hattı Komutanı'na iktisadi işler hakkında bizzat karar alma ve Karadeniz Kazak Birliği ile Karadeniz'in doğu kıyıları dahil Kafkasya Hattı Sağ Kanadı'nı kapsayacak şekilde yerel nitelikli askerî emirler verme yetkisi tanındı (O. Yu. Zaharova, 2001, s. 278). M. S. Vorontsov'un biyografisi üzerine çalışmalarda bulunan akademisyen Vyaçeslav Afanasyeviç Udovik'e göre özellikle bu rapor, İmparator'un Kafkasya Namestnikliği görevine Vorontsov'u atamasında önemli rol oynamıştı (Udovik, 2009, s. 217).

Vorontsov'un Kafkasya hakkında sahip olduğu derin bilginin bir diğer göstergesi A. H. Benkendorf'a gönderdiği 20 Ağustos (1 Eylül) 1837 tarihli mektuptu. Bu mektupta Vorontsov, I. Nikolay'ın Kafkasya'ya planladığı seyahatte izleyeceği güzergâh hakkında İmparator'a refakat edecek olan Benkendorf'a ayrıntılı analiz sunmaktaydı. Buna göre Vorontsov, İmparator'un Gürcistan dışında Megrelya ve İmereti'de incelemelerde bulunmasını, Ahıska ve Erivan'ı ziyaret etmesini ve Rusya tarafından Türkiye sınırını teftiş etmesini önermekteydi. Bununla birlikte hızlı tempolu bir seyahatle bölge hakkında sağlıklı tespitler yapılmasının zor olduğunu belirtmişti (O. Yu. Zaharova, 2001, s. 279).

Graf M. S. Vorontsov, devlet hizmetine girdiği 1801 yılından 1844 yılına kadarki süre zarfında askerî, idari, ekonomik ve kültürel alanlarda neler yapabileceğini göstermişti. 1844 yılına gelindiğinde yaklaşık 40 yılı aşan görev hayatında ortaya koyduğu başarı, azim, sadakat, fedakârlık, yetenek ve edindiği tecrübe onu I. Nikolay nezdinde Kafkasya Namestnikliği görevi için öne çıkan aday hâline getirdi (AKAK, X/339, t.y., s. 335). Novorossiya ve Besarabya'da birçok devlet meselesini başarıyla çözüme kavuşturan Vorontsov'dan artık aynı özveri ve başarıyı Kafkasya için göstermesi istenecekti.

D. VORONTSOV'UN KAFKASYA NAMESTNİKLİĞİ GÖREVİNE ATANMASI

I. Nikolay, Graf M. S. Vorontsov'a Kafkasya Namestnikliği görevini 17 (29) Kasım 1844'te bizzat kaleme aldığı mektupla teklif etti. İmparatorun mektubu 27 Kasım (9 Aralık) 1844'te sabah saat altıda Moskova'dan gelen kurye tarafından Alupka'ya ulaştırıldı ve Graf'a iletmesi üzere Vorontsov'un emrinde çalışan memur M. P. Şerbinin'e⁴⁵ teslim edildi (*Arhiv K. Vorontsova*, XL, 1895, s. 498; *RGADA*, 1261/1/41, t.y., ss. 26b-27a).

Mektubun başında Nikolay, Kafkasya'ya gerçekleştirdiği seyahat sonrası burada gerekli gördüğü köklü düzenlemeler için aldıracağı tedbirlerin arzu ettiği başarıyı getirmemesinden ve mevcut sorunlara Şamil tehdidinin eklenmesiyle bölgedeki durumun daha da güçleştiğinden bahsetmekteydi. İmparator'un ifadesiyle Şamil tehdidi karşısında Kafkasya kolordusu, geçici olarak beşinci piyade kolordusuyla güçlendirilmiş, fakat bu da bir işe yaramamıştı. Netice itibarıyla savaş durumuna son verilememesi ise bölgede sivil idarenin kurulma çalışmalarını başarısız kılmıştı. Ona göre bu durumdan çıkış yolu, İmparator'un sonsuz güvenine mazhar olan ve askerî cesaret ile sivil idare tecrübesini şahsında birleştiren üst düzey bir memurun imparator iradesini yerine getirmek üzere bölgeye atanmasıydı (*Arhiv K. Vorontsova*, XL, 1895, ss. 498-499).

Nikolay, mektubuna; "Sizin devlete hizmet aşkınızı bilerek bu görev için sizi seçtim. Şuna inanıyorum ki söz konusu görevin önemini ve benim size duyduğum güvenin tamamen bilincinde biri olan siz, hem Kafkasya'daki birliklerin başkomutanı, hem de o bölgede benim sınırsız yetkilere sahip namestniğim olarak beklentilerimi karşılamayı reddetmeyeceksiniz" ifadeleriyle devam ederek yukarıdaki tanıma uygun gördüğü Vorontsov'u Kafkasya idaresinin başına tayin etmek istediğini bildirdi (AKAK, Tom X, Tiflis 1885, t.y., s. I; *Arhiv K. Vorontsova*, XL, 1895, ss. 499-500; Şerbinin, 1858, ss. 212-213). I. Nikolay'ın Vorontsov'u Kafkasya'ya İmparator Namestniği unvanıyla atamak istemesi,

⁴⁵ Mihail Pavloviç Şerbinin (1807-1881), 1825 yılında annesinin kuzeni olan Novorossiya Genel Gubernatoru Graf M. S. Vorontsov'un emrinde, onun sivil kaçılarırasında memuriyete başladı ve uzun yıllar onun en yakın yardımcısı oldu. Göreve başladığı ilk andan itibaren tüm askerî harekâtlarda Vorontsov'un yanında bulundu. Öyle ki Varna kuşatmasında başlayan bu tecrübesini 1845'ten itibaren Vorontsov'un namestnik olarak atandığı Kafkasya'da da sürdürdü. Bilhassa Dargo harekâtındaki cesaretinden dolayı memuriyet derecesi Asli Devlet Müsteşarlığına (4. derece) yükseltildi. 1840'lı yıllarda aynı zamanda İmparator Güney Rusya Tarım Cemiyeti Sekreterliği ve Novorossiya Krayı İstatistik Komitesi Baş Müdürlüğü görevlerini de yürüttü. 1856'da senatör olarak atandı ve böylece Kafkasya'daki görevi son buldu. Aynı yıl memuriyet derecesi Özel Müsteşarlığa (3. derece) yükseltildi. Ardından sırasıyla Hükümet Senatosu'nun yedinci, dördüncü, birinci ve ikinci dairelerinde görev aldı. Bütün bunlarla birlikte imparator emriyle çeşitli müfettişliklerde ve denetimlerde bulundu. 1865'te yine imparator emriyle Basın İşleri Genel Müdürlüğü'nün başına atandı. Bk. ("Şerbinin, Mihail Pavloviç", 1912, ss. 145-147).

Vorontsov'un sivil yönetim üzerindeki yetkilerini yükseltme niyetinin yanı sıra ona duyduğu güvenin de bir göstergesiydi (Esadze, 1907, s. 83).

İmparator, mektubunda ayrıca Vorontsov'a duyduğu özel saygının bir kanıtı olarak kendisinden kabul cevabı gelene kadar ona verilen bu yeni görevi ilan etmeyeceğini yazmıştı. Bununla birlikte namestniklik görevinin iş yoğunluğu ve en az üç yıl sürecek⁴⁶ olması sebebiyle Vorontsov'un Kırım ve Odesa'da yaşayan ailesinden uzak kalacağını göz önünde bulundurarak bu durumun herhangi bir mağduriyete neden olmaması için Vorontsov'un Novorossiya ve Besarabya Genel Gubernatorluk unvanını koruyacağını da belirtmişti (AKAK, Tom X, Tiflis 1885, t.y., s. I; Arhiv K. Vorontsova, XL, 1895, s. 500). Bilindiği üzere Kırım ve Odesa, Novorossiya Guberniyası'nın sınırları içerisinde yer almaktaydı. Bu sayede Nikolay, Vorontsov'un görev icabı her yıl birkaç ay ailesi ile vakit geçirmesine imkân vermekteydi.

Vorontsov, ilk başta yaşı ve sağlık durumu nedeniyle bölgeye bir yararı olmayacağı kaygısıyla İmparator'un teklifini geri çevirmeye niyetlendi.⁴⁷ Fakat aynı gün içinde Şerbinin'i yanına çağırıp ona kutsal iradenin (hükümdarın) emrine itaatsizliğin akıl alacak şey olmadığını, İmparator'un emrettiği yere gitmemeye cüret etmesi hâlinde Rusluğundan şüphe duyacağını belirtti ve ilk fikrinden vazgeçtiğini söyledi. Ardından İmparator'a kendisine tevdi edilen görevi büyük bir onurla kabul ettiğine dair cevabını Şerbinin ile kaleme aldı (RGADA, 1261/1/41, t.y., ss. 26b-27a; "Vospominaniya M. P. Şerbinina", 1876, s. 214). Nikolay, teklifini kabul etmesinden ve göreve devletçi yaklaşımından dolayı duyduğu memnuniyeti 8 (20) Aralık 1844'te gönderdiği mektup ile ifade etti (Şerbinin, 1858, ss. 214-215).

27 Aralık 1844'te (8 Ocak 1845) Hükümet Senatosu'na gönderilen imparator kararnamesi doğrultusunda hâlihazırdaki Müstakil Kafkasya Kolordusu Komutanı ve Güney Kafkasya Krayı Baş Yöneticisi General Yaver Neydgardt, sağlık gerekçesiyle görevden alındı. Aynı kararnamede Neydgardt'ın yerine Kafkasya idaresinin başına Piyade General Yaver Graf M. S. Vorontsov'un Novorossiya ve Besarabya Genel Gubernatorluğu görevini koruyacak şekilde Müstakil Kafkasya Kolordusu Başkomutanı ve Kafkasya Namestniği unvanlarıyla atandığı ilan edildi (RGİA, 1268/1/671a, t.y., ss. 1a-1b).

Bu kararname aynı zamanda Kafkasya'da namestniklik idaresine geçişin de ilanı oldu. Böylece Vorontsov'un adı, Rusya'nın Kafkasya idaresinde yeni bir dönemin simgesi haline gelirken, onun bu görevi icra ettiği yıllar içerisinde askerî, idari, ekonomik ve kültürel alanlardaki tecrübeleri, merkezdeki Bakanlar Kurulu Başkanı Çernişev ile bağlantısı ve en önemlisi de İmparator'dan aldığı doğrudan destekle kuracağı sistem sonraki yıllarda Kafkasya'daki Rus idari yapısı ve politikalarının esasını teşkil etti. Nitekim gerek ilan edilen namestniklik idaresi teşkilatı ile kurumsallaşma sürecinin gerekse namestnik makamının görev, yetki, sorumlulukları ve merkezi-yerel üst-alt kurum ve kişilerle ilişkiler

⁴⁶ Şerbinin, Nikolay'ın mektubunda Vorontsov'a verilen görevin süresi hakkındaki ifadeyi yanlış yorumlayarak "3 yıla sınırlı" tutulduğunu belirtmiştir. Mektupta ise "en az 3 yıl" ifadesi yer almaktadır. Bk. (AKAK, Tom X, Tiflis 1885, t.y., s. I; Şerbinin, 1858, ss. 212-213).

⁴⁷ Vorontsov, bu kaygısından 24 Ocak 1845 tarihinde A. P. Yermolov'a yazdığı mektubunda da bahsetmişti. Bk. ("Russkiy Arhiv, 2: Pismo K. M. S. Vorontsova...", 1890, s. 162).

düzeninin mimarı bizzat hazırladığı nizamname ve kanun tasarılarıyla Vorontsov'un kendisi oldu.⁴⁸ Vorontsov'un bizzat müdahil olduğu bu süreç neticesinde ortaya çıkan yönetim sistemi ve anlayışı da onun halefleri döneminde yapılan idari düzenlemeler ve hatta 1881'de namestniklik kurumunun ilgası sonrası kurulan idari yapılar için temel niteliği taşıdı.

Vorontsov, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde İmparator I. Aleksandr'ın Yermolov'a vermeyi reddettiği geniş yetkileri⁴⁹ I. Nikolay'dan alarak o zamana kadar Kafkasya'nın sivil ve askerî idaresinin başına atanan en ayrıcalıklı devlet adamı olarak tarihe geçti. Bununla birlikte görevi üstlendiğinde Rusya İmparatorluğu içerisinde Polonya Çarlığı'nın başındaki Paskeviç'in ardından yerelde imparatorun otoritesini "namestnik" unvanıyla temsil eden ikinci kişi oldu.⁵⁰ Bununla kendisine tanınan geniş hareket ve karar alma imkânını da I. Nikolay'ın kendisinden beklentilerini boşa çıkarmayacak şekilde değerlendirerek Kafkasya idaresi için en uygun seçenek olduğu fikrini doğruladı. 1854 yılında sağlık sorunları nedeniyle emekliye ayrılan Vorontsov, vatana hizmetleri ve bilhassa da Kafkasya'da kendisine verilen görevi büyük bir başarıyla yerine getirmiş olması nedeniyle II. Aleksandr'ın taç giyme töreninin gerçekleştirildiği 26 Ağustos (7 Eylül) 1856 günü Rus askerî tarihinde sayılı kişinin ulaşabildiği general-feldmareşal unvanıyla taltif edilerek ödüllendirildi (Şerbinin, 1858, ss. 316-317). 7 (19) Kasım 1856 tarihinde de hayata gözlerini yumdu.

⁴⁸ M. S. Vorontsov, Çar Namestniği unvanıyla Kafkasya'ya atanmasının hemen ardından bölgede yeni yönetim sisteminin kurulmasına yönelik çalışmalarına başlamıştır. Görev süresi boyunca bölgede yaptığı incelemeler neticesinde bizzat kaleme aldığı nizamname ve kanun tasarılarını gerek İmparator gerekse Bakanlar Kurulu ve Kafkasya Komitesi Başkanı olan Savaş Bakanı A. İ. Çernuşev ile olan yakın münasebetlerinden istifadeyle merkezi bürokrasiye kabul ettirmiştir. Bu suretle görevden ayrılacağı 1854 yılına kadarki süre zarfında Vorontsov; namestnik yetki, görev, sorumluluk ve ilişkiler düzeninin belirlenmesi, namestniklik idaresinin merkezi ve yerel teşkilatının oluşturulması, bu teşkilatın kadrolarının belirlenip geliştirilmesi, namestniklik topraklarının idari taksimatı, namestnikliğin maliye, hazine ve devlet mülkleri idarelerinin oluşturulması, bölgedeki Kazak Birliklerinin statüsü ve Kafkasya idaresi ile ilişkilerinin belirlenmesi gibi konularda bizzat başrol üstlenerek -bazı küçük eksiklikler hariç- Kafkasya Namestnikliği'nin kurumsallaşma sürecini tamamlamıştır. Bu dönemde Vorontsov'un uygulamaya koyduğu sosyal, ekonomik ve kültürel politikalar ise bölge halklarının günlük yaşamlarına etki edecek ve I. Nikolay'ın "yerel halkların dönüşümü" konusundaki hayallerinin gerçekleşmesi adına önemli bir adım olacak temellerin atılmasını sağlamıştır.

⁴⁹ Yermolov, Kafkasya idaresine dair köklü değişikliklere gidilmesi, bunun için de baş yöneticinin özel yetkilerle donatılması ve baş yöneticilik idaresinin merkezi hükümet organlarına olan bağlılığının azaltılması, suretiyle bölge idaresinin merkezden daha özerk hale getirilmesi taleplerinde bulunmuştu. Bu haliyle Yermolov, Kafkasya idaresine dair köklü değişikliklere gidilmesi talebinde bulunan ilk amir oldu. Fakat böylesi geniş yetkiler verilecek kişinin İmparator'un güven duyacağı biri olması gerekmektedir. Buna karşın ne İmparator'un Yermolov'a güveni ne de merkeziyetçi Petersburg bürokrasisi de Kafkasya idaresine böylesi bir özerklik tanıma isteği yoktu. Bk. (Taşcı, 2019a, ss. 91-92).

⁵⁰ 27 Aralık 1844'te (8 Ocak 1845) Vorontsov'un Kafkasya Namestnikliği olarak atandığı ilan edildiğinde imparatorluk genelinde sadece Polonya Çarlığı namestniklik idaresiyle yönetilmekteydi. Bunun dışında iki başkentte (Petersburg ve Moskova) ve gayri Rus nüfusun yoğunlukta olduğu milli nitelikli kenar bölgelerde toplamda dokuz genel gubernatorluk idaresi varlık göstermekteydi: St. Petersburg Genel Gubernatorluğu (1783-1866), Moskova Genel Gubernatorluğu (1780-1916), Novorossiya Genel Gubernatorluğu (1775-1876), Estlandiya-Livonya-Kurlandiya Genel Gubernatorluğu (1801-1876), Malorossiya Genel Gubernatorluğu (1801-1856), Doğu Sibiry Genel Gubernatorluğu (1822-1887), Vitebsk-Mogilyov-Smolensk Genel Gubernatorluğu (1823-1856), Vilnius-Kavno (Kaunas)-Grodno Genel Gubernatorluğu (Kuzeybatı Krayı) (1831-1909), Kiyev-Volin-Podolya Genel Gubernatorluğu (Güneybatı Krayı) (1835-1912). Bk. (Çerkesova, 2003, ss. 575-576).

Sonuç

Rusya İmparatorluğu için Kafkasya'da hâkimiyetini sağlamlaştırmanın ve her alanda burayı imparatorluğun bir parçası haline getirmenin, bölgedeki sınırlarını genişletmekten daha meşakkatli olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kafkasya'nın kuzey kesimlerinde sınırlı bir alanı topraklarına katan Rusya, bundan sonra art arda kazandığı savaşlarla bölgedeki sınırlarını genişletmiş ve 1829'da Kafkasya'nın kuzey ve güneyini tümüyle egemenliği altına almıştır. Buna karşın XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bölgede uygulamaya koyduğu idari sistemler, XIX. yüzyılın ortalarına dek Kafkasya'nın idari olarak Rusya ile bütünleştirilmesi ve bölgedeki yerel sivil yaşamda imparatorluk monarşi ilkelerinin benimsetilmesi mümkün olmamıştır. Bu hedef çerçevesinde geliştirilen projeler ise, kendine has şartlara sahip olan Kafkasya'da idarenin ihtiyaç duyduğu yarı özerk yönetim anlayışından yoksun olması sebebiyle beklenen başarıyı bir türlü getirememiştir. İdare şeklinin yanı sıra bölge yönetiminin başına atanan kişilerin ve onların emri altındaki kadroların niteliği de bölgedeki olumsuz durumu içinden çıkılmaz bir krize sürüklemiştir. 1840'lı yıllarda bu krizin daha da derinleşmesi üzerine İmparator I. Nikolay, bir örneği Polonya'da uygulanmakta olan geniş özerkliğe sahip namestniklik idaresinin Kafkasya'da tatbik edilmesinde karar kılmıştır. Bu karar da söz konusu idarenin başına geçecek, hatta bu idarenin tesisi ve kurumlaşması sürecine bizzat iştirak edebilecek güvenilir bir aday arayışını beraberinde getirmiştir.

Kurulacak namestniklik idaresine bölge şartlarının gerektirdiği ayrıcalıkların tanınabilmesi için en önemli şart, İmparator'un yereldeki temsilcisi olarak atanacak kişinin güven duyulur, başarılı ve tecrübeli bir devlet adamı olmasıydı. Bu noktada elimizde resmi bir bilgi olmasa da dönemin ve sürecin tanıklarının aktardıkları ışığında uygun aday arayışında birkaç ismin seçenek olarak ortaya çıktığı görülmektedir. İsmi zikredilen adaylar arasında M. S. Vorontsov'un özgeçmişi dikkate alınrsa, İmparator'un yetkilerinin bir kısmını paylaşmayı göze aldığı adayda hangi özellikleri aradığını anlamak kolaylaşmaktadır.

XIX. yüzyılın başında devlet hizmetine girmiş olan Vorontsov'un ilk görev yeri Kafkasya olmuştur. Burada dönemin ileri gelen komutanlarından Tsitsianov'un emrinde yerli halklar üzerine düzenlenen seferlere ve İran'a karşı Revan Hanlığı üzerine harekâta katılmış olması, bunların dışında ayrıca iki Osmanlı-Rus Savaşı'nda görev alması, Vorontsov'un Kafkasya ve ona sınır olan dönemin iki bölgesel gücüne dair tecrübe kazanmış bir asker olduğunu göstermektedir. Askerî tecrübesi bakımından Napolyon'a karşı verilen Vatan Savaşı'nda V. Suvorov ve P. A. Rumyantsev gibi dönemin ünlü komutanlarının emrinde savaşmış olması da önemli bir referans kaynağıdır. 1815-1818 yılları arasında üstlendiği ve başarıyla yürüttüğü Fransa'daki işgal orduları bünyesinde yer alan müstakil Rus kolordusunun komutanlığı görevi onun ordu idare ve organizasyonu konusundaki tecrübesini ortaya koymaktadır. Nitekim bu görevindeki başarısının 1825'te I. Aleksandr'ın yerine tahta geçecek olan Nikolay'ın takdirine mazhar olması da oldukça önemlidir. Bunların yanı sıra Vorontsov'un Gürcistan topraklarının ilhakı sürecinde İmereti Kralıyla, Napolyon Savaşları sırasında Prusya Kralıyla ve 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması'na eklenecek maddelere dair Osmanlı Devleti temsilcileriyle yürüttüğü diplomatik temaslar, onun diplomasideki yeteneğini ortaya koymuştur. Bütün bunları taçlandıran ve onu Kafkasya idaresi için rakipsiz aday kılanın ise 1823'ten beri yürütmekte olduğu Novorossiya Genel

Gubernatoru ve tam yetkili Besarabya Oblastı Namestniği görevi olduğu söylenebilir. Nitekim büyük bir coğrafyaya ve oldukça kozmopolit demografik yapıya sahip olan, bu özellikleriyle de Kafkasya'nın muadili sayılabilecek bir bölgenin yönetiminde 20 yılı aşkındır sürdürdüğü görev, Vorontsov'un askerî, siyasi, idari, adli, iktisadi ve kültürel alanlarda neler yapabilecek bir yönetici olduğunu ortaya koymuştur.

İmparator'un Vorontsov'a gönderdiği görev teklifinin içeriği ise Vorontsov'un tüm bu vasıflarının I. Nikolay nezdinde arz ettiği önemi ve onun Kafkasya için rakipsiz bir aday görüldüğü yaklaşımını doğrular niteliktedir. Öyle ki söz konusu mektupta Nikolay'ın Vorontsov'un ailevi durumuyla samimi şekilde ilgilenmesi ve onun rahatı için ailesinin yaşadığı Novorossiya Guberniyası'ndaki görevini koruyacağından söz etmesi, bariz şekilde Vorontsov'u görev kabulü için ikna çabasıdır. Nikolay'ın teklif ettiği görevin Vorontsov tarafından kabul edilmesi için elinden geleni yapması, namestniklik görevi için gerçekten de elinde daha uygun başka bir adayın olmadığını ve Kafkasya sorununun çözümü için Vorontsov'a ihtiyaç duyduğunu kanıtlamaktadır. Kafkasya idaresinin başına "Çar Namestniği" olarak o güne kadar kimseye verilmeyen yetkilerle atanan Vorontsov'un adı, böylece Kafkasya Rus idaresi tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını da simgelemiştir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Akak, T. X., (t.y.). Tiflis 1885..
- Akak, T. X., (t.y.). Tiflis 1885, No: 339: *Visoçayşiy reskript kn. Vorontsovu, ot 30-go marta 1852 goda.*
- Aleksey Fedoroviç Orlov, graf i knyaz. (1914). İçinde *Voyennaya entsiklopediya: C. XVII* (ss. 160-161). *Arhiv Knyazyä Vorontsova: C. XL.* (1895).
- Arhiv Knyazyä Vorontsova: C. XXXVIII.* (1892).
- Armaoğlu, F. (2014). *19. yüzyıl siyasi tarihi, 1789-1914* (14. bs). Timaş.
- Aslan, M. (2018). Rusya'nın bir Karadeniz devleti olması sürecinde Grigoriy Aleksandroviç Potemkin (1768-1791). *Karadeniz Araştırmaları*, XV(59), 83-105.
- Aslantaş, S. (2013). Osmanlı-Rus ilişkilerinden bir kesit: 1826 Akkerman Andlaşması'nın "müzakereleri". *Uluslararası İlişkiler*, 9(36), 149-169.
- Averin, M. B. (2017). Tsarstvo Polskoe. İçinde *Bolşaya Rossiyskaya entsiklopediya* (C. 34, ss. 250-252).
- Bagration, Pyotr İvanoviç. (1950). İçinde *Bolşaya sovetkaya entsiklopediya* (C. 4, ss. 26-27).
- Benkendorf, graf, Aleksandr Hristoforoviç. (1911). İçinde *Voyennaya entsiklopediya: C. IV.*
- Benkendorf, graf, Konstantin Konstantinoviç. (1911). İçinde *Voyennaya entsiklopediya: C. IV.*
- Bliyeva, Z. M. (2003). Kavkazskoye Namestniçestvo v seredine XIX veka: Stanovleniye novoy administrativnoy strategii. *İzvestiya Vishih Uçebnih Zavedeniy. Severo-Kavkazskiy Region. Obşestvenniye Nauki*, 9, 39-49.
- Çaycıoğlu, S. O. (2021). *Rusya'nın Kafkasya siyaseti: General Paskoviç'in başkomutanlığı dönemi (1827-1831)*. TTK.
- Çerkesova, V. V. (Ed.). (2003). *İnstitut general-gubernatorstva i namestniçestva v Rossiyskoy imperii* (C. 1). Yuridiçeskiy Tsentr Press.
- Çernişev. (2017). İçinde *Bolşaya Rossiyskaya entsiklopediya* (C. 34).
- Çernuha, V. G. (2005). Poiski ravnovesiya. Rossiya i Kavkaz vo vtoroy polovine XIX-naçale XX v. İçinde *Kavkaz i Rossiyskaya imperiya: Proyekt, idei, illyuzii, realnost. Naçalo XIX-naçalo XX vv.* Zvezda.
- Çihladze, L. T. (2000). Nekotoriye aspekti upravleniya v vostoçnoy Gruzii na XIX v. *Vestnik RUDN*, 2, 197-201.
- Davidoviç, İ. (1905). Pozen, Mihail Pavloviç. İçinde *Russkiy biografiçeskiy slovar: C. XIV.*
- Degoyev, V. V. (2001). *Bolşaya igra na Kavkaze: İstoriya i sovremennost. Stati, oçerki, esse.* Russkaya Panorama.
- Dmitriy Yerofeyeviç Osten-Saken, graf. (1914). İçinde *Voyennaya entsiklopediya: C. XVII* (ss. 198-199).
- Esadze, S. S. (1907). *İstoriçeskaya zapiska ob upravlenii Kavkazom* (C. 1).

- Gerštentsveyg, Daniil (Danilo) Aleksandroviç. (1916). İçinde *Russkiy biografiçeskiy slovar: C. V* (ss. 143-144). İmperatorskoye Russkoye İstoriçeskoye Obşestvo.
- Goldberg, G. A. (1897). *Almanah sovremennih Russkih gosudarstvennih deyateley*.
- Gordin, Ya. A. (2005). Rossiya Na Kavkaze: Poiski Reşeniya. İçinde Ya. A. Gordin, V. V. Lapin, & G. G. Lisitsina (Ed.), *Kavkaz i Rossiyskaya imperiya: Proyektı, idei, illyuzii, realnost. Naçalo XIX - naçalo XX vv.* Zvezda.
- Graf. (1840). İçinde *Voyennuy entsiklopediçeskiy leksikon izdavaemuy obşestvom voyennih i literatorov* (ss. 447-448).
- Graf. (1893). İçinde F. A. Brokgauz & İ. A. Yefron (Ed.), *Entsiklopediçeskiy slovar: C. IX A* (s. 577).
- İz vospominaniy A. A. Haritonova. (1894). *Russkaya Starina*, 2, 96-130.
- Kerimov, H. (2012). *Aleksey Petroviç Yermolov'un Kafkasya başkomutanlığı (1816-1827)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kolyubakin, B. M. (1910). Vospominaniya Grafa Konstantina Konstantinoviça Benkendorfa o Kavkazskoy letney ekspeditsii 1845 goda. *Russkaya Starina*, 1, 185-201.
- Kondraşeva, A. S. (2003). *Kavkazskoye Namestniçestvo i yego deyatelnost na Severnom Kavkaze (2-ya polovina 40-h gg.-naçalo XX vv.)* [Doktora Tezi]. Severo-Kavkazskiy Gosudarstvenniy Tehniçeskiy Universitet.
- Korf, M. A. (2003). *Zapiski. Zaharov*.
- Krujnov, Yu. N. (20017). Korf. İçinde *Bolşaya Rossiyskaya entsiklopediya* (C. 34, s. 392).
- Lazaryan, S. S. (2012). *Voyenno-politiçeskaya i administarivno-pravovaya deyatelnost Knyazya M. S. Vorontsova v Kavkazskom krae. 1845-1854 gg.*
- Lisitsina, G. G. (2005). Grajdanskoye upravleniye kraem, samoye trudnoye. İçinde Ya. A. Gordin, V. V. Lapin, & G. G. Lisitsina (Ed.), *Kavkaz i Rossiyskaya İmperiya: Proyektı, idei, illyuzii, realnost. Naçalo XIX-naçalo XX vv.* Zvezda.
- Neydgaradt, Aleksandr İvanoviç. (1914). İçinde *Russkiy biografiçeskiy slovar: C. XI* (ss. 194-195).
- Oleynikov, D. (2012). *Nikolay I. Molodaya Gvardiya*.
- Osten-Saken (graf Dmitriy Yerofeyeviç). (1897). İçinde F. A. Brokgauz & İ. A. Yefron (Ed.), *Entsiklopediçeskiy slovar: C. XXII* (s. 334).
- Paskeviç İvan Fyodoroviç. (1978). İçinde *Sovetskaya voyennaya entsiklopediya* (C. 6, s. 248).
- Pisma Knyazya Mihaila Semyonoviça Vorontsova k Alekseyu Petroviçu Yermolovu. (1890). İçinde *Russkiy arhiv* (C. 2).
- Poliyevktov, M. (1904). Safonov, Stepan Vasilyeviç. İçinde *Russkiy biografiçeskiy slovar: C. XVIII* (ss. 209-210).
- Potto, V. A. (Ed.). (1901). *Utverjdeniye Russkogo vladıçestva na Kavkaze: C. XII*.

- Potyomkin, E. L. (2017). Neydgardt Aleksandr İvanoviç. İçinde *İografıçeskiy slovar: Vıssiye çını Rossiyskoy İmperii* (2. bs, s. 451).
- Prohorov, A. M. (1991). Graf. İçinde *Bolşoy entsiklopediçeskiy slovar* (s. 336). Sovetskaya entsiklopediya.
- PSZRİ, *Sobraniye 1, Tom 21, No 15835*. (1783).
- PSZRİ, *Sobraniye 2, Tom 15, Çast 1, No 13368*. (1840).
- PSZRİ, *Sobraniye 2, Tom 17, Çast 1, No 16008*. (1842).
- PSZRİ, *Sobraniye 2, Tom 17, Çast 2, No 16205*. (1842).
- RGADA, *Fond 1261, Opis 1, Delo 41*. (t.y.).
- RGİA, *Fond 1268, Opis 1, Delo 1a*. (t.y.).
- RGİA, *Fond 1268, Opis 1, Delo 671a*. (t.y.).
- RGİA, *Fond 1268, Opis 26, Delo 2*. (t.y.).
- RGİA, *Fond 1268, Opis 26, Delo 3*. (t.y.).
- RGVİA, *Fond 52, Opis 2, Delo 29*. (t.y.).
- Romanovskiy, D. (1881). General-Feldmarşal Knyaz Aleksandr İvanoviç Baryatinskiy. *Russkaya Starina*, 30(2), 297.
- Rumyantsev, Pyotr Aleksandroviç. (1955). İçinde *Bolşaya sovetskaya entsiklopediya* (C. 37, ss. 380-381).
- Savelyev, A. Ye. (2011). Jizn i deyatelnost Kavkazskogo Namestnika Svetleyşego Knyazya General-Feldmarşal M. S. Vorontsova. *Obşestvo i Pravo*, 1(33), 21-31.
- Smirnov, N. A. (1958). *Politika Rossii na Kavkaze v XVI-XIX vekah*. Sotsialno-Ekonomiçeskaya Literatura.
- Suvorov, Aleksandr Vasilyeviç. (1956). İçinde *Bolşaya sovetskaya entsiklopediya* (C. 41, ss. 189-193).
- Şerbinin, M. P. (1858). *Biografiya General-Feldmarşala Knezya Mihaila Semyonoviça Vorontsova*.
- Şerbinin, Mihail Pavloviç. (1912). İçinde *Russkiy biografiçeskiy slovar: C. XXIV* (ss. 145-147). İmperatorskoye Russkoye İstoriçeskoye Obşestvo.
- Taşcı, T. A. (2019a). Kafkasya'da Rus idari yapıları (1785-1845). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 27, 73-110. <https://doi.org/10.18220/kid.633196>
- Taşcı, T. A. (2019b). Rus devlet teşkilatında namestniklik kurumunun tarihçesi. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(8), 191-211. <https://doi.org/10.31765/karen.668139>
- Tereşina, M. (Ed.). (2014). *Nikolay 1. Moye samoderjavnoye slujeniye. Dnevnik, pisma, dokumentı svidetelstva sovremennikov*. Eksmo.
- Tsitsianov (Knez Pavel Dmitriyeviç). (1903). İçinde F. A. Brokgauz & İ. A. Yefron (Ed.), *Entsiklopediçeskiy slovar: C. XXXVIII* (s. 275).
- Udovik, V. A. (2009). *M. S. Vorontsov. Çelovek, polkovets, gosudarstvennyy deyatel*.

- Uruşadze, A. T. (2011). Kavkazskiy Komitet i Kavkazskiy Namestnik: Formirovaniye i osobennosti vzaimootnoşeniy v 1845-1854 gg. *Vestnik Yujnogo Nauçnogo Tsentra RAN*, 7(4), 96-100.
- Velikaya, Ye. V., & Velikaya, N. N. (2015). *Mirniye formi integratsii severo-vostoçnogo Kavkaza v sostav Rossiyskoy imperii (1801-1859 gg.)*. RİO AGPU.
- Vladimir Andreyeviç Dolgorukov, knyaz. (1912). İçinde *Voyennaya entsiklopediya: C. IX* (s. 168).
- Vospominaniya M. P. Şerbinina. (1876). İçinde *Russkiy arhiv* (C. 11, ss. 285-313).
- William, A., & Muratov, P. (2016). *Bitvi za Kavkaz. İstoriya voyn na Turetsko-Kavkazskom fronte. 1828-1921* (Lamanova, Çev.). ZAO Tsentrpoligraf.
- Yermolov, Aleksey Petroviç. (1912). İçinde *Voyennaya entsiklopediya: C. X*.
- Yeroşkin, N. P. (1968). *İstoriya gosudarsvennih uçrejdeniy dorevolyutsionnoy Rossii*. Vısshaya Şkola.
- Zaharova, L. G. (Ed.). (2000). *Vospominaniya General-Feldmarşala Grafa Dmitriya Alekseyeviça Milyutina. 1843-1856*. Rossiyskiy Fond Kulturi Studiya "Trite" Nikitinı Mihalkova "Rossiyskiy Arhiv".
- Zaharova, O. Yu. (2001). *General-Feldmarşal Svetleyşiy Knyaz M. S. Vorontosva. Rıtsar Rossiyskoy imperii*. Tsentrpoligraf.
- Zapiski gr. Korfa. (1900). *Russkaya Starina*, 101.

